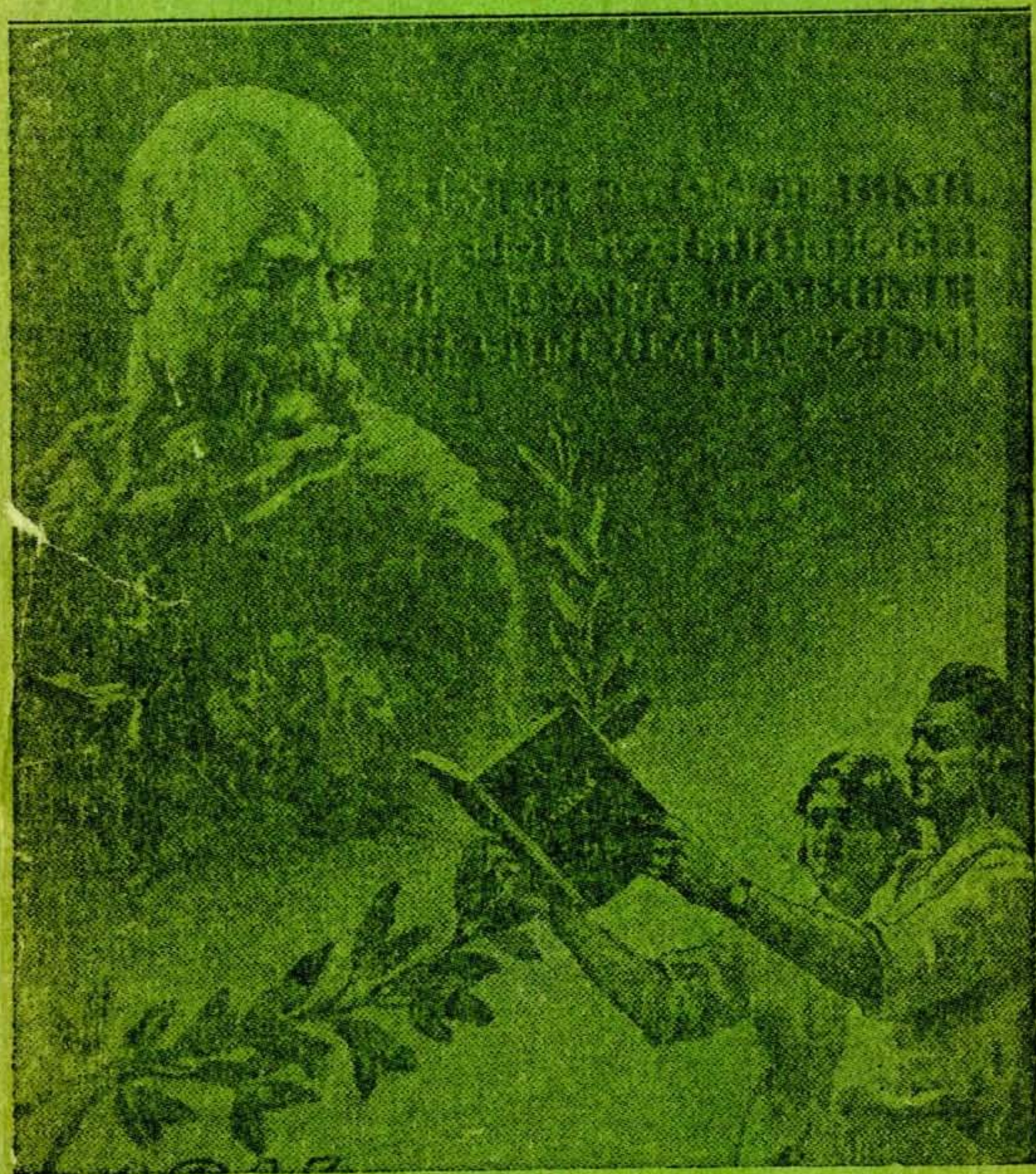

ПРОМЕТЕЄВІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Збірник, присвячений пам'яті Тараса Гр. Шевченка

Нью Йорк, Н. Й.

585172

ПРОМЕТЕЄВІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Збірник, присвячений пам'яті
Тараса Григоровича Шевченка

273260/ч

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СЕКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО
РОБІТНИЧОГО ОРДЕНУ

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

Накладом Української Книгарні, 85 Іст 4-та вул., Нью Йорк.

1941.

The Robitnyk Publishing & Printing Co. Inc.,
New York, N. Y. 85 East 4th Street,

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Мимо багатючої літератури, присвяченої пам'яті великого співця українського народу, Тараса Григоровича Шевченка; мимо розкішно виданих творів поета, численних розвідок, біографічних нарисів і других матеріалів, що дають нам змогу знайомитись із його працею, — серед американських українців від давна відчувається потреба своєрідного збірника, який став би підручною книжкою для організаційних робітників, для доповідачів і декламаторів, як також для драматичних гуртків при уряджуванні святконцертів, присвячених пам'яті поета.

В освітніх комісіях поступових організацій — Ліги Американських Українців та Української Секції Міжнародного Робітничого Ордену, — в Літературно-Мистецькій Раді, що існує при згаданих організаціях, від давна обговорювано цю справу. І висловлювано бажання дати до рук керівників організацій, як також до рук ширшого читача, збірник, в якому бодай у вужчих розмірах були б матеріали про Шевченка, вибрані твори його, які найкраще надаються для використання на святах-концертах, як також присвяти Шевченкові, написані сучасними поетами, та бодай один-два зразки інсценізацій, чи сценічних творів, які можна використати драматичними гуртками.

Видаючи цей збірник, присвячений пам'яті Шевченка, ми далекі від того, щоб уважати його за вповні вистарчаючий. Все таки, вважаємо, що він виконає своє завдання у виповненні великої прогалини з шевченкознавства серед американських українців.

В збірнику цьому подаємо обширну біографічну розвідку академіка І. Стебуна, яка допоможе упорядчикам

концертів і доповідачам забезпечитись потрібним матеріалом для доповіді. Для улекшення в виготовлюванні доповідей подається невеличкий начерк “На свято Шевченка”, який може послужити зразком як саме готувати доповідь, або — коли немає змоги виготовити таку — тоді цей начерк, “На свято Шевченка”, може бути використаний вповні, як написаний; ще в інших умовах — його можна прочитати, а це заступить відсутність вправного доповідача.

Щодо творів Шевченка, то в цьому збірнику подано те, що найкраще надається для декламацій. Деякі з них скорочено, щоб улекшити декламаторові клопоти що саме вибрати з більшого твору, що мало б своєрідну цілість. Ті ж декламатори, які бажали б декламувати більші твори вцілості, повинні звернутися до повних збірників творів Шевченка і вибрати те, що вважають собі під силу, як також згідно з програмою свята.

Ми певні, що в майбутньому будуть появлятися сценічні нариси, присвячені Шевченкові, які можна буде використовувати на святах-концертах. В цьому збірнику подаємо тільки два таких нариси, щоб були під руками в потребі.

Якщо цей збірник буде використаний настільки в наших громадах, то вважатимемо, що видання його оправдане.

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО

“Історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини”.

Т. Шевченко.

I

Великий український народний поет і художник Тарас Григорович Шевченко народився 9 березня (25 лютого старого стилю) 1814 р. в сім'ї кріпака в с. Моринці, кол. Звенигородського повіту. В тій же місцевості, в сусідньому селі Кирилівці, минали дитячі роки майбутнього митця, овіяні свіжим подихом героїчних подій визвольної боротьби покріпаченого народу проти польської шляхти і панства. Міста і села південної Київщини, батьківщина поета, були центром, де вирував повстанський селянський рух 1768 р., геніально оспіваний пізніше Шевченком в його героїчній поемі “Гайдамаки”.

В народних легендах, піснях і переказах жила слава визвольної боротьби народу, про неї співали сліпці-кобзарі, розповідали очевидці гайдамаки, зокрема Тарасів дід Іван, від якого майбутній поет почув чимало цікавих хвилюючих спогадів.

Жорстока і безпросвітна дійсність кріпосницького свавілля, знущання панів і польських осаулів над безправним народом — будили в серці молодого Тараса, поруч з почуттям ненависті до гнобителів, романтичну любов до легендарних героїв коліїщини. Так народжувались перші ідеї, теми і намічався дальший життєвий шлях майбутнього народного співця.

Уже з перших років свого життя пізнав Тарас “неволю, роботу тяжкую” і весь трагізм життя кріпацької сім'ї.

Матір “ще молодую у могилу нужда та праця положила”. Батько “не витерпів лихої долі, умер на панщині”. Брати “на панщину ходили, поки лоби їм погодили”, сестри “в наймах вирости чужії”, а сам він тинявся “однеоднісіньке під тином”.

На дев'ятому році життя він втратив матір, на дванадцятому — батька. Семеро дітей “розлізлізлися... мов мишенята”, а малий Тарас поневірявся в наймах. Обдарована

і допитлива дитина — він прагнув учитися грамоти, любив книги і малюнки.

Десятирічним хлопчиком він пішов у найми в “науку” до “п’яного дячка”.

Знущання дячка лишили глибокий слід у свідомості хлопця. “Цей перший деспот, на якого я наткнувся в моєму житті, — зауважує Шевченко в автобіографії, — посіяв у мені на все життя глибоку огиду і презирство до всякого насильства однієї людини над іншою”.

Не витримавши знущань, Шевченко біжить від одного “господаря” до іншого, хоч ніде так і не знаходить людського ставлення. То він працює водносом у дяка, то попихачем у лисянського маляра-диякона, то погоничем у кирилівського попа, пастухом громадської череди. Нарешті, він потрапляє на панський двір Енгельгардта, де стає кімнатним “козачком”.

“Мій поміщик, — писав поет в автобіографії, — ставив мені в обов’язок тільки мовчанку і нерухомисть в кутку передпокою, поки не пролунає його голос, наказуючи подати люльку, яка стоїть тут же поруч з ним, або налити у нього перед носом склянку води”.

Упертий, гордовитий вдачею, хлопець-кріпак не міг примиритися з роллю панського раба. “При властивій мені смілості характеру, — розповідає далі Шевченко, — я порушив панський наказ, наспівуючи ледве чутним голосом гайдамацькі сумні пісні і змальовуючи крадькома картини суздальської школи, що прикрашали панські покої”.

“Якось під час перебування нашого у Вільно, в 1829 р. грудня 6, — розповідає він в автобіографії, — пан і пані поїхали на бал в так звані ресурси (дворянське зібрання) з нагоди тезоіменітства в бозі почившого імператора Миколи Павловича. В будинку все заспокоїлося, заснуло. Я запалив свічку у відокремленій кімнаті, розгорнув свої скарби і, вибравши з них козака Платона, узявся з благовінням копіювати. Час летів для мене непомітно. Уже я добрався до маленьких козачків, гарцюючих коло міцних копит генеральського коня, як позаду мене відчинились двері і увійшов мій поміщик, що повернувся з балу. Він люто видрав мене за вуха і надавав ляпасів — не за мое мистецтво, ні! (на мистецтво він не звернув уваги), а за те, що я міг би спалити не тільки будинок, але й місто. На другий день він звелів кучерові Сидорці відшмагати мене добренько, що й було виконано з належним усердям”.

Знущання пана над обдарованим юнаком-кріпаком ще більше гартували ненависть і гнів майбутнього митця до світу рабства й неволі.

II

На початку 1831 року пан Енгельгардт, а з ним і його “козачок” Шевченко переїхали з Вільно в Петербург.

В 1832 році, коли Шевченкові минув 18 рік, Енгельгардт, знаючи про малярські здібності свого кріпака і маючи намір зробити з нього свого двірського портретиста, законтракував його на чотири роки до “разны живописных дел мастера” Ширяева.

Не зважаючи на виключно важкі умови праці у Ширяєва, про якого згадував Шевченко, як про “деспота”, молодий митець все ж уперше в житті дістав можливість перебуваючи в майстерні Ширяєва, знайомитися з видатними зразками живопису. Артіль Ширяєва виконувала відповідальні малярські роботи по художньому оформленню петербургських театрів. Тут у Ширяєва, Шевченко, власне, вперше мав можливість вчитися живопису. Він знаходив час і ночами “бігав у Літній сад малювати з статуй”, де познайомився з відомим художником Іваном Сошенком. У Ширяєва Шевченко ознайомився з тогочасними зразками російської і світової літератури. На літературних читках у Ширяєва він вперше почув полум'яні рядки О. С. Пушкіна, вплив поезії якого, як і поета-декабриста Рилєєва, плідотворно позначився на творчості українського співця.

За допомогою Сошенка Шевченко швидко увійшов в коло визначних діячів тогочасної російської культури. Він познайомився з Григоровичем, Жуковським, Венеціановим, Брюловим, які бачили перед собою справжній художній талант — “алмаз в кожусі”, відчули, що їх моральним обов'язком є визволення Шевченка з кріпацької неволі. Під упертим настоянням Брюлова, Венеціанова й ін. Енгельгардт дав згоду на “продаж Шевченка”, встановивши нечувану ціну — 2,500 крб. Зібрати таку суму грошей було нелегко. Тоді К. Брюлов написав портрет Жуковського; цей портрет розіграли в лотерії, і 22 квітня 1838 р. викупили Шевченка.

Ставши пенсіонером “Общества поощрения художеств”, “одним із найлюбиміших учнів-товаришів Брюлова”, Шевченко почав регулярно відвідувати класи Академії мистецтв. Спочатку під керівництвом Сошенка, а пізніше Брюлова, він проходить систематичний курс живописного мистецтва.

З виключною жадобою починає працювати Шевченко одночасно над загальною самоосвітою. Багатюща бібліотека

Брюлова була для нього невичерпною скарбницею знань. Він знайомиться з творами Гомера, Гете, Шіллера, Вальтер-Скотта, Пушкіна і інших видатних світових і російських письменників, перечитує історію Греції, з особливим інтересом вивчає історію України. Відриваючись часто від своїх безпосередніх малярських занять, він слухає загальні курси різних наук — зоології, фізики, фізіології, вивчає французьку мову, відвідує театри. Вирвавшись на волю, Шевченко з жадобою вбирає всю дорогоцінну спадщину культури, швидко стаючи на рівень передових представників тогочасної російської культури, в колі яких він незабаром завойовує почесне місце, щиро симпатію і любов.

III

Він був не тільки художник-живописець. Ще будучи в науці у Ширяєва, Шевченко, як свідчить він у своїй автобіографії, робив перші літературні спроби в Літньому саду. Свої поезії Шевченко почав писати українською, а також російською мовами.

В 1840 році виходить друком перший “Кобзар”. Наприкінці 1841 року виходить у світ велика героїчна поема “Гайдамаки”; поет пише “Черницю Мар’яну”, “Утоплену”, “Човен”. Одночасно Шевченко працює над російською драмою “Слепая красавица”, в 1842 р. в журналі “Маяк” з’являються уривки з драми писаної російською мовою “Никита Гайдай”, тоді ж Шевченко працює над російськими поемами “Слепая” (переробка “Слепой красавицы”), “Безталанный” (“Тризна”).

На початку 40-х років ми бачимо Шевченка в колі передових людей російської культури, — таких, як великий російський критик Белінський, композитор Глінка, К. Брюлов і ін.

Ще з самого початку своєї мистецької діяльності Шевченко стверджував реалізм, як основу мистецтва. Коли в 1839 р. Жуковський, щойно повернувшись зза кордону, привіз Брюлову твори Корнеліуса, Гессе і інших художників “божественного мистецтва” і порадив Шевченкові повчитися в німецьких “світил”, Шевченко різко-негативно поставився до захоплень Жуковського.

Шевченка, як митця, хвилювала тема тогочасного становища покріпаченого українського села. Автору “Гайдамаків” невідступно хотілося відтворити те, чим болів, мучився і страждав його народ. Він рветься з Петербурга на

Україну. Проте, подорож на Україну була здійснена тільки в 1843 році.

IV

Шевченко спробував здійснити і другу плекану ним мрію — відвідати закордон. В Академії мистецтв існувала традиція, що художники, відзначені за особливі успіхи медаллю, одержували ще й закордонне відрядження, щоб ознайомитися з видатними пам'ятками світового мистецтва.

Проте, Шевченкові — хоч і відзначеному срібною медаллю, але виходцеві з кріпаків — закордонного відрядження не надавали. Однак, Тарас Григорович не кидав надії і в листах до друзів планував свою закордонну подорож на 1843 рік. Як свідчить його лист до Корольова, датований 18 листопада 1842 р., Шевченко в жовтні — листопаді того ж 1842 року спробував був без офіційного на те дозволу проїхатись пароплавом у Швецію і Данію.

“... позавчора вернувся у Петербург, — мене носив проклятий пароход у Шведчину і Датчину. Пливши в Стокгольм, я скомпонував Гамалія, невеличку поему. Та так занедужав, що ледве привезли мене в Ревель, там трошки очунав”.

Думка про подорож все ж не покидала поета, хоч і лишилася нездійсненою.

V

Захоплений бажанням “хоч глянути на народ отой убогий”, — Тарас Григорович Шевченко виїжджає з Петербурга на Україну. В червні 1843 р. він у Києві, а звідти об'їжджає значну частину Київщини, Чернігівщини, Полтавщини.

Приїхавши на Україну, Шевченко власними, як він сам каже, прозрілими очима, побачив увесь чорний розгул панського свавілля, відчув жахливе становище покріпаченого села, і ніяка гостинність українського панства, що намагалось підобритися до поета, не могла прикрити всієї трагічної панорами знущань кріпосників над знедоленим кріпацьким людом.

“Святкова обстановка поміщицьких домів не могла засліпити людини, що з власного досвіду знала, яким повинно бути закулісне життя цих гостинних хазяїв і чого коштувало щедре частування сотень гостей їх кріпакам, — пише біограф Шевченка Чалий. — Його, наприклад, обурило збирач українських пісень Лукашевич. Якось в сувору зиму цей Лукашевич присилає свого кріпака до Шевченка пішки за 30 верст в якійсь неважливій справі з суворим наказом неодмінно принести відповідь в той

же день. Не маючи права затримати посланця до другого дня, Шевченко написав його панові лист, сповнений гарячого обурення, в якому заявив, що назавжди припиняє з ним знайомство”.

Народний співець, долею якого була доля народу, не міг не запалитись жагучою ненавистю до експлуататорів. Одвідавши вперше за півтора десятка років рідне село Кирилівку, побачивши в кріпацькому ярмі своїх братів і сестер, дивлячись, як по селах його любимої України “латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають, бо нічим обуть княжат недорослих”, як “дозпинають вдову за подушне, а сина кують, єдиного сина, єдину надію у військо віддають”, як “під тином опухла дитина голодная мре, а мати пшеницю на панщині жне”, поет пронявся палким революційним пафосом борця.

Так народжувалась тема поеми “Сон”, так міцнів викривально-критичний реалізм революційно-демократичного поета.

VI

Повернувшись у Петербург в лютому 1844 р., поет взявся було за видання “Живописной України”, але брак коштів, а до того ж небажання деяких людей, до яких він звертався, допомогти цій справі так і не дали Шевченкові можливості повністю здійснити свої починання.

В 1844 році вийшла перша — вона ж і остання — книга “Живописной України”, в якій було вміщено шість офортів.

У тому ж 1844 р. в Петербурзі вийшли з друку “Чи гиринський кобзар”, “Гайдамаки”, “Гамалія”, “Тризна”.

З виключною пристрасстю відтворює Шевченко свої враження від подорожі на Україну в полум’яних рядках своїх поезій. В травні 1844 р. пише він “Сову”, в липні того ж року закінчує поему “Сон”. В реалістичних картинах показує поет панське свавілля, викриває мерзенну систему царсько-панського ладу (“Сова”). В поемі “Сон” Шевченко не тільки подав яскраво-правдиві, зворушливі картини життя покріпаченого селянства України, але й одночасно дав глибоко сатиричний образ царської ієрархії, викриваючи весь гнобительський лад самодержавства.

На 1844-45 р.р. припадає зближення поета з лівими учасниками гуртка Петрашевського. Соціал-утопічні ідеї лівих петрашевців, як і їх опозиційність до самодержавно-кріпосницького ладу, були близькі Шевченкові.

VII

В березні 1845 року Шевченко, закінчивши курс у Петербургській Академії мистецтв, був удостоєний Радою

Академії звання “некласного художника” і, за його просьбою, 25 березня відряджений на Україну “для художніх занять”. Приїхавши в Київ тільки наприкінці квітня, Шевченко робить звіди ряд подорожей по Україні, на свою батьківщину — на Звенигородщину, Полтавщину.

Тут, на Україні, в тому ж 1845 році, пише він свої відомі, сповнені революційно-визвольного пафосу твори “Єретик” (“Іван Гус”), “Сліпий”, “Суботів”. Приїхавши в рідне село Кирилівку, як пише в своїх спогадах Варфоломій Шевченко, поет сам читає уривки з своїх творів, зокрема “Кавказ”, селянам, які з захопленням слухали його. Про безпосередню революційно-агітаційну роботу Шевченка серед селян свідчать спогади й інших сучасників поета.

Оспівуючи долю народу, його боротьбу проти гнобителів, Шевченко, як передова людина свого часу, далеко виходив за вузько-національні межі. В ці роки на Україні поет написав такі твори, як “Єретик” і “Кавказ”, де оспівує визвольну боротьбу чеського народу проти римсько-католицьких загарбників (“Єретик”), і сміливо викриває хижацьку національно-гнобительську політику царизму, що топив у морі сліз і крові долю народів (“Кавказ”). Ці поезії Шевченка, так само, як і інші, писані в той час (“Посланіє”, “Холодний Яр”, “Давидові псалми”, “Минають дні”, “Три літа” і інші), являють собою зразки справжньої агітаційно-революційної поезії, в якій був проголошений відвертий і безпосередній заклик поета до мас:

... вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!

Слава і популярність поета ширились в народі з блискучою швидкістю. Шевченко став небезпечною реальною загрозою для царизму. За ним починають полювати жандарми.

VIII

В 1846 році Тарас Григорович повертався кілька раз до Києва з своїх подорожей по Україні в справах Археографічної комісії. Зустрічаючись на літературних вечорах з членами Кирило-Мефодіївського братства, поет поступово зближається з ними, особливо з “лівими” його представниками. Опозиційні настрої “братчиків” щодо кріпосницько-самодержавного ладу не могли не притягти уваги Шевченка.

“Коли я повідомив Шевченка про існування братства, — розповідає Костомаров, — він одразу ж виявив готовність пристати до нього, але поставився до його ідей з великим запалом і крайньою нетерпимістю, що стало вже тоді приводом до багатьох суперечок між мною і Шевченком”.

Саме непримирима войовничість, революційний запал Шевченка, що ніяк не вкладалися в програму і “головні правила” Кирило-Мефодіївського братства, примусили “братчиків”, як свідчить Куліш, держати “Шевченка оддалік од братства”, здержувати його “завзяте бурлацтво” (читай: “революційне бунтарство”).

Не захоплювався Тарас Григорович і панславістськими ідеями братства.

Автор “Сну”, “Великого льоху”, “Кавказ”, “Послання” і “Заповіту”, поет-пропагандист революційно-демократичних ідей селянської революції, що закликав до кривавої розправи з гнобителями, був всім своїм політичним і творчим еством органічно чужий поміркованим христолубивим лібералам з Кирило-Мефодіївського братства. Шевченко не ввійшов у склад братства, хоч і стояв близько до його “лівого крила, бував на літературних вечорах, де читав полум’яні рядки своїх поезій, брав участь у бесідах і суперечках ‘братчиків’.”

ІХ

В березні 1847 р. студент Петров подав донос про існування в Києві таємного товариства, на засіданнях якого читались “явно протизаконні” вірші Шевченка, де закликалось “малоросіян до повстання” і виливалась “ненависть до царської фамілії”.

Таємним розпорядженням з Петербурга було наказано затримати Шевченка і з усіма паперами негайно доставити його туди.

В Петербурзі був арештований Я. Гулак, у Варшаві — Куліш, в Києві — Костомаров, Андрузський та інші “братчики”. Шевченко в цей час був у Седневі і поспішав до Києва на весілля Костомарова. Тут, під Києвом, 5 квітня він був схоплений жандармами і відправлений в Петербург. В паперах “братчиків” були знайдені рукописні списки його поезій — “Сон”, “Кавказ”, “Великий льох” і ін. Усі поезії як і раніш друковані “Кобзар”, “Тайдамаки”, були ретельно вивчені чиновниками таємної канцелярії і стали основним аргументом обвинувачень.

У своїй доповіді Миколі І шеф жандармів підкреслював, що “не такі важливі” задуми “братчиків”, як “обурли-

ві твори Шевченка”, називаючи поета “одним з найважливіших злочинців”.

“... вся справа доводить, — писав шеф жандармів у своїй доповіді, — що Шевченко не належав до україно-слав'янського товариства, а діяв окремо”.

На допиті Шевченко тримав себе мужньо, з гідністю.

Царизм боявся судити поета, бо добре знав, що “Шевченко здобув... славу знаменитого українського письменника”, широку популярність в народі, і суд над ним міг мати зворотну дію.

Поета карали без суду.

“Художника Шевченка, — значилось у вирокі, — за складання підбурюючих і найзухваліших віршів, як обдарованого міцною будовою тіла, призначити рядовим в Оренбургський окремий корпус, з правом вислуги, доручивши начальству мати найсуворіший нагляд, щоб від нього, ні в якому разі, не могло виходити підбурливих і пасквільних творів”.

До цього Микола I додав власною рукою:

“Під найсуворіший догляд з заборною писати і малювати”.

Для людини, сповненої творчих прагнень, такий присуд був найжорстокішою з усіх можливих кар.

Жандарми послішали. Ледве встигаючи міняти коней на поштових станціях, роблячи триста верств на добу, — вони гнали поета з Петербурга в Оренбург.

Х

9 червня Шевченко прибув в Оренбург і 13 червня змушений був пішки вирушити до Орської кріпості — за 227 верств від Оренбурга.

В Орську під загрозою фізичної кари “рядовий 3-ої роти 5 батальйону” Шевченко мусів виконувати бездушні накази свого п'яного командира, довгими годинами проходити муштру на майдані.

Одинокий в солдатській казармі “без права писати і малювати”, Шевченко в своїх листах просить друзів і знайомих надіслати йому книги, бо, як він писав, “один порятунок від одеревіння — книги”.

Кинутий царизмом в жорстокі нелюдські муки, поет не відступав від своїх політичних ідеалів. Під суворим наглядом, з небезпекою для свого життя він використовує щонайменшу можливість і, порушуючи “височайший указ”, пише свої “захальвні” поезії, сповнені бойового революційного духу, болю за покріпачений народ і жагучої ненависті до царизму.

З любов'ю згадує Тарас Шевченко визвольну боротьбу українського народу проти шляхти. Перед його очима повстає легендарний образ Пугачова ("Пугач пугає над Уралом"). І ці героїчні образи минулого, поєднані з реальними картинами важкого, трагічного життя покріпаченого народу, давали Шевченкові творчу насагу. Але кожний рядок своїх поезій, кожний рух малярського олівця він мусів ховати від пильного ока наглядачів.

В червні 1848 р. Шевченко, як художник, потрапляє в склад експедиції по опису Аральського моря. Крізь безкраї пустелі-степи пробиралась експедиція. 702 версти зробив пішки Шевченко до укріплення Раїм.

25 липня експедиція рушила в Аральське море; на одній із шхун — "Константин" — знаходився Шевченко. Після двохтисячної плавби лишилися на зимівлю на острові Кос-Арал.

Багато творів поета позначено "Кос-Аралом". Перед його очима і тут, в долині, ніколи не зникла жахлива картина кріпацтва.

Поет не міг забути, як "скрізь на славній Україні людей у ярма запрягли пани лукаві". Відгуки революційних подій 1848 р., що дійшли до Шевченка в далеке заслання, в його "незамкнуту тюрму", збудили в ньому революційний порив. Поет пише свою відому поему "Царі", де проголошує заклик до знищення царизму:

Бодай кати їх постинали,
Отих царів, катів людських!

6 листопада 1849 р. Шевченко повернувся з експедиції в Оренбург.

За короткий, порівняно, час перебування в цьому місті Тарас Григорович написав чимало поезій, серед яких — "Лічу в неволі дні і ночі", "Ми заспівали...", "Не молилася за мене", "Мені здається...", "Якби ви знали, паничі" й ін.

В Оренбурзі Шевченко зближається з тамошніми політичними засланцями. Революційно-бунтарський настрій поета, відбитий в огненних рядках його поезій, стає відомим жандармським наглядачам. 27 квітня 1850 р. у нього роблять обшук, знаходять революційні вірші, альбоми з малюнками, листування, цивільну одягу. "Новою" справою Шевченка зацікавлюється особисто сам військовий міністр, який негайно ж доповідає про все Миколі I.

За особистим "предписанием" царя було наказано тримати поета під "найсуворішим арештом" і розпочати

“слідчу справу над рядовим Т. Шевченком про одержання ним від різних осіб листів, посилок від себе таких і про причини невиконання ним заборони писати і малювати”.

Згідно з царським наказом Шевченко був арештований і понад півроку — до жовтня 1850 р. — знаходився в оренбургській, орській, уральській тюрмах, після чого був під вартою доставлений в Новопетровську кріпость.

В каторжних умовах тримали Шевченка в Новопетровській кріпості. Представлений до нього ротний командир “дядька” всіма силами стежив за поетом, доглядаючи, щоб у нього не було ні олівця, ні паперу, щоб він нічого не писав, не малював (спогоди Косарьова).

Під постійним суворим наглядом поет, проте, не склав зброї. З ризиком для життя він і тут порушив царську “заборону”. Пише цикл повістей російською мовою (“Художник”, “Княгиня”, “Музикант”, “Несчастний”, “Капитанша”, “Прогулка с удовольствием и не без морали”), де в реалістичних картинах відтворює гніт самодержавного кріпосницького ладу.

В Новопетровській кріпості Тарас Григорович працював і над поемою “Москалева криниця”, в якій показував важкі поневіряння сільської бідноти. Тут же він задумує і здійснює серію картин “Причта про блудного сина”. Слово “Причту” художник називає “сатирою над нравами купецтва”. Повний незгасимого творчого запалу, береться він і до нового виду мистецтва — скульптурних робіт (адже в царській забороні не було зазначено “без права ліпити”). Але в умовах жорстокого казарменного режиму він так і не зміг продовжити цю роботу.

Маніфест Олександра II, який давав амністію політичним засланцям, не торкнувся Шевченка. В своїх спогадах Юнге:

“З списку політичних злочинців, яким мала бути оголошена амністія, ім'я Шевченка було викреслене самим государем”.

Другий маніфест “з нагоди коронації” також обійшов Шевченка. Тільки в середині 1857 р. після довгих клопотань ряду російських письменників і художників, Шевченка, нарешті, звільняють з солдатчини.

В останні дні заслання розпочав він свій “Журнал”-щоденник — цей один з визначніших публіцистично-мемуарних творів. 2-го серпня 1857 р. ввечері поет покинув Новопетровськ, попрямувавши човном до Астрахані, а звідси виїхав 22 серпня на пароплаві “Князь Пожарський”. В

одну з тихих місячних ночей Шевченко почув на пароплаві чаруючі звуки скрипки. То грав кріпак-вільноодпущеник, який в музиці відтворював весь біль пригнобленої людської істоти. Це глибоко зворушило Шевченка.

Поет глибокого проникнення, він пильно стежив за розвитком суспільних ідей, науки і техніки. Його захоплювали ідеї французької революції, селянські бунти на Поволжі, радували новини техніки, і в усьому цьому він бачив триумф народних домагань, майбутню перемогу народних мас над світом рабства і неволі. Свої думки поет нотує в щоденнику:

"... Пароплав у нічному погребальному спокої мені уявляється якимсь величезним, глухоревучим страхіттям з розкритою величезно пашею, готовою проковтнути поміщиків-інквізиторів, Великий Фультон, і великий Уатт! Ваша молода, не по днях, а по годинах ростуча дитина в скорому часі пожере престоли і корони, а дипломатами і поміщиками тільки закусить, поласує, як школяр леденцем. Те, що почали у Франції енциклопедисти, те довершить на всій нашій планеті ваша колосальна геніальна дитина. Моє пророкування безсумнівне!"

В протипагу тогочасним офіціальним історикам, поет з гордістю говорить про Степана Разіна, як про "славного рицаря... пугала московського царя і персидського шаха". Зблизившись з капітаном пароплава Кішкіним, що мав у себе чимало нелегальної на той час літератури, Шевченко з захопленням перечитує твори Рилєєва, переклади з Беранже і Барб'є, читає визначний твір російської революційно-демократичної літератури "Губернские очерки" Салтикова-Щедрина.

Прочитавши твір Салтикова, Тарас Григорович записує в своїйому щоденнику:

"Які хороші "Губернские очерки"... Я благовію перед Салтиковим... О, Гоголь, наш безсмертний Гоголь! Якою радістю зраділа б благородна душа твоя, побачивши навколо себе таких геніальних учнів своїх. Друзі мої! Щирі мої! Пишіть. Подайте голос за цю бідну, зневажену чернь! За цього поруганого, безсловесного смерда".

Поет закликав письменників до революційного і викривального слова, яке було б зброєю боротьби проти гнобителів, за волю народу.

ХІ

Ранком 20 вересня Шевченко прибув до Нижнього-Новгорода, де його вже ждали жандарми. Виявилось, що зразу ж після від'їзду поета з Новопетровська, в форті був одержаний таємний наказ з Петербурга про заборону Шевченкові в'їзду в столицю і надання йому права жити тільки в Оренбурзі.

Зустрівши Шевченка по прибутті пароплава, нижегородська поліція одібрала у поета паспорт і мала вже намір відправити його по етапу в Оренбург. Але медична експертиза підтвердила, що Шевченко “по освидельствованим оказалась немогущим следовать в обратный путь впрядь до совершенного выздоровления”. Про причину затримки Шевченка поліція зразу його офіційно не повідомила. В листі від 6 листопада 1857 р. поет писав в Астрахань своїм знайомим:

“Поліція зупинила мене в Нижньому і до вчорашнього дня сама не знала для чого вона мене зупинила, а вчора формально оголосила мені, що я знаходжусь під її секретним материнським наглядом, і що мені згори заборонено жити і навіть переїжджати через столиці”. (З неопублікованих матеріалів інституту літератури Академії наук УРСР).

Єдиною втіхою для Тараса Григоровича, як вказує він в тому ж листі, була наявність у Нижньому книг, журналів, яких так довго ждав поет:

“Мені тут добре, весело, читаю так, що аж опух читаючи. Журнали всі до одного передо мною...” (там же).

243260-1
Нижній-Новгород в ці роки був одним з головніших осередків агітації Герцена в Росії. В перший же день приїзду сюди Шевченко взяв “для прочитання... лондонське видання” — “Голос из России”. Ім'я Герцена було, безперечно, ще до того добре відоме Шевченкові з російської преси 40-х років. Ще на пароплаві в своєму щоденнику він згадує про Іскандера (псевдонім Герцена) і його влучний афоризм про Миколу I, якого Герцен (а слідом за ним і Шевченко) назвав “неудобозабываемым Тормозом”. В Нижньому-Новгороді Тарас Григорович знайомиться з новими закордонними виданнями творів Герцена. Він читає друге лондонське видання “Крещенной собственности” і пише: “Сердечне, щире людяне слово”. Він з любов'ю перемальовує в щоденник портрет “вигнанця-апостола” Герцена, вперше читає його “Колокол”.

Побачивши “Полярную звезду” Герцена з портретами покараних декабристів, поет не міг не висловити ще раз своє захоплення першими російськими благовісниками свободи і своє обурення проти царизму.

Під впливом революційної думки Герцена ще більше мужнів поетичний голос Шевченка. В “Неофітах”, як і в інших поезіях, писаних в Нижньому-Новгороді (“Юродивий”, “Доля”, “Муза”, “Слава”), міцніє його критичний реалізм.

10 лютого 1858 р. Тарасові Григоровичу, в наслідок клопотань його друзів, дозволений був в'їзд у Петербург, але з тим щоб він "був підданий тут суворому поліційному нагляду і щоб начальство Академії мало належний нагляд, щоб він не обертав у зло свого таланту".

8 березня Шевченко виїхав з Нижнього в Петербург через Москву. Приїхавши 10 березня в Москву, він спинився у свого близького друга — відомого російського актора, теж кріпака в минулому, М. С. Щепкіна, який недавно відвідав поета в Нижньому.

В Москві Шевченко зустрічався з російськими літераторами, зокрема з Аксаковим, з яким він приятелював, познайомився з декабристом С. Волконським, що повернувся з Сибіру.

ХІІ

27 березня 1858 р. поет прибув у Петербург.

Тараса Григоровича з увагою і пошаною приймають в літературних салонах, він бере участь у численних літературних вечорах, де користується виключним успіхом.

В листі до дружини від 13 листопада 1860 р. відомий грузинський культурний діяч Д. Кіпаніні, що бував на петербургських літературних вечорах, писав:

"Третього дня був я на прилюдному читанні літераторів у Пасажі. Читали: Бенедіктов — прекрасно; наш Полонський, тут тепер чудовий поет — добре; Майков — прекрасно; Достоевський, Писемський — так собі; Шевченко — поет і художник — якнайчудовіше... Зал був повний - повнісінький..."

Перебуваючи серед видатніших діячів російської культури, Шевченко знайшов якнайближче своїм думкам і прагненням коло "Современника", де об'єднувалися кращі представники російської революційної демократії — Чернишевський, Добролюбов, Некрасов, Салтиков, Курочкін і інші. На вечорах у Костомарова він зустрічається з М. Г. Чернишевським, грузинським письменником А. Церетелі, на вечорах у О. В. Нікітенка — з Некрасовим. Широ товаришував він з поетом Курочкіним.

Пильно стежачи за революційною літературою, Шевченко відгукувався своїм поетичним словом на бойові політичні лозунги революційної демократії.

Коли чорносотенний журнал "Иллюстрация" виступив з антисемітським випадом проти надання євреям громадянських прав, Чернишевський разом з іншими опублікував протест проти цього хуліганського вибрику "Иллюстра-

ций", лишивши список протестуючих відкритим. До цього списку дали свої підписи Т. Шевченко і Марко Вовчок.

1 жовтня 1858 р. в "Колоколі" Герцена був надрукований анонімний лист-звернення до пригноблених кріпацьких мас Росії:

"Чи чуєте ви, бідняки, даремні ваші надії на мене", — говорить вам цар. На кого ж надіятися тепер. На помішників? Але ж вони заодно з царем, а цар явно тримає їх сторону. На себе тільки надійтеся, на міцність рук своїх: загостріть сокири і за діло.."

Заклик до сокири зразу знайшов відгук у Шевченка. Як тільки поетові став відомий цей лист, він в листопаді 1858 р. пише вірш, закликаючи народ:

Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її прислав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить!

Дуже показовий той факт, що незабаром в герценівському "Колоколі" був вміщений лист Чернишевського, де проголошено: "К топору зовите Русь!"

Ця спільність лозунгів — не випадкова. Вона свідчить про олоѣ жв 'оложчэвэштндрѣ ог ежнэвэѣпч члэжчэеиѣ оди ратника й однодумця.

* * *

Наприкінці травня 1859 р. поет після довгих клопотань дістає дозвіл виїхати на Україну. Поки він прибув сюди, його вже випередила таємна пошта жандармського управління. Місцевій владі на Київщині, Полтавщині і Чернігівщині були дані таємні інструкції щодо нагляду за поетом.

Відвідуючи села України, Тарас Григорович часто вів розмови з селянами. Про зміст цих розмов в жандармських донесеннях значилося: "Шевченко, крім богохульства, говорив ще, що не треба ні царя, ні попів, ні панів".

В липні поета заарештували і під наглядом жандармів відправили в Петербург. Тут він, підтримуваний гуртком Чернишевського, із запалом береться за творчу роботу, готує до друку нове видання "Кобзаря".

В народних масах швидко росла популярність Шевченка. Його революційні поезії, поширювані в рукописах, глибоко западали в народну свідомість. Їх поширювали

нелегально разом з літературою Чернишевського, Добролюбова, Герцена. Ім'я поета стає відомим далеко за межами Росії. В Лейпцігу в 1859 р. був виданий збірник його поезій разом з поезіями Пушкіна.

Чернишевський і його друзі з винятковою теплотою ставились до видатного українського поета. Комітет літературного товариства з участю Чернишевського ухвалює звернутися до Фліорковського, щоб він відпустив родичів Шевченка з неволі “з поваги до літератури взагалі і зокрема до заслуг Тараса Григоровича, який здобув значне місце в сучасній літературі”.

Але Шевченка хвилювала не тільки доля його родичів-кріпаків. Весь свій творчий запал, всю пристрасть віддавав він ідеї визволення народу. Поет закликав до боротьби і до кінця свого життя вірив у торжество народної свободи.

10 березня (26 лютого старого стилю) 1861 р. на 47 році Шевченка не стало. Як перед тим царизм вбив Пушкіна і Лермонтова зрадницькою рукою Дантеса і Мартинова, так і для Шевченка був обраний не менш мезрепний засіб: поета закатував царизм тюрмами, солдатчиною і щоденними жорстокими утисками. Не зламавши революційного духу поета, царизм вбив його фізично.

Смерть Шевченка, похорон його в Петербурзі і відправлення його тіла на Україну, щоб поховати, як хотів поет “серед степу широкого на Вкраїні милій, де лани широкополі, і Дніпро і кручі” — викликали грізну хвилю народних демократичних маніфестацій. Народ висловлював свою любов до поета і ненависть до царизму і панства. По місцях, де провозили труну поета, поміщики вимагали від губернаторів військової охорони своїх маєтків — настільки схвильовані були селянські маси.

Могила поета на Чернечій горі, біля Канева, стала справжнім страховищем для навколишнього панства: ходили легенди, що ця могила стала центром, де збираються селянські бунтарі, що в могилі заховано ножі.

Образ поета-революціонера лишався вічно живим в уявленні народному. Царська жандармерія і цензура забороняли твори Шевченка, нищили їх і переслідували тих, хто читав і вшановував пам'ять великого співця народного. Але “заборона вшанування Шевченка, — писав В. І. Ленін, — була таким чудовим, прекрасним, надиво щасливим і вдалим заходом з точки зору агітації проти уряду, що кращої агітації й уявити собі не можна”.

Велика Жовтнева соціалістична революція зробила творчість Шевченка справжнім надбанням мільонів великого Радянського Союзу.

Шевченко писав:

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!

У великій вільній сім'ї братські народи соціалістичної батьківщини, не тихо, а на повний голос відзначають його пам'ять.

По всіх неосяжних просторах великої соціалістичної батьківщини — від Балтики до Владивостока, від північних зимівель до Чорного моря — славить радянська країна ім'я Шевченка — великого народного поета, вірного сина українського народу.

І. Стебун.

З ТВОРІВ ТАРАСА Г. ШЕВЧЕНКА

ЯК БИ ВИ ЗНАЛИ, ПАНИЧІ...

Як би ви знали, паничі,
Де люди плачуть живучи,
То ви б елегій не творили
Та марне бога б не хвалили,
На наші сльози сміючись.

За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом, край села.
Мене там мати повила

І повиваючи співала,
Свою нудьгу переливала
В свою дитину... В тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая — ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую — у могилу
Нужда та праця положила.
Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витерпів лихої долі,
Умер на панщині!... А ми
Розлізлися межи людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярям;
Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм погодили!
А сестри... Сестри! Горе вам,
Мої голубки молодії!
Для кого в світі живете?
Ви в наймах вирости, чужії,
У наймах носи побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!

Мені аж страшно, як згадаю
Оту хатину край села!
Такії, боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї
На праведній твоїй землі!
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм;
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо,
І їх сльозами поливаєм.

А може, й те ще... Ні, не знаю,
А так здається — сам єси...
(Бо без твоєї, боже, волі
Ми б не нудились в раї голі!)
А може й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами,
Та, може, радишся з панями,
Як править миром?! Бо дивись:

Он гай зелений похилився;
А он зза гаю виглядає
Ставок, неначе полотно;
А верби геть понад ставом
Тихесенько собі купають
Зелені віти... Правда, рай?
А подивися, та спитай
Що там твориться у тім раї!
Звичайне, радість та хвала
Тобі єдиному святому,
За дивнії твої діла...
Отим бо й ба! Хвали — нікому,
Хула всьому! Ні, ні! Нічого
Нема святого на землі!...
Мені здається, що й самого
Тебе вже люди прокляли!

Оренбург, 1850 р.

І ВИРІС Я НА ЧУЖИНІ...

І виріс я на чужині,
І сивію в чужому краї:
Та одинокому мені
Здається — кращого немає
Нічого в бога, як Дніпро
Та наша славная країна...
Аж бачу, там тільки добро,
Де нас нема. В лиху годину,
Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
У те найкраще село,
У те, де мати повивала
Мене малого і вночі
На свічку богу заробляла;
Поклони тяжкії б'ючи,
Пречистій ставила, молила,
Щоб доля добрая любила
Її дитину... Добре, мамо,
Що ти зарані спати лягла!
А то б ти бога прокляла
За мій талан.

Аж страх погано
У тім хорошому селі!

Чорніше чорної землі
Блукають люди; повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалились;
Стави буряном поросли.
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!...

.....
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

І не в однім отім селі,
А скрізь на славній Україні
Людей у ярма запряли
Пани лукаві!...

.....
А як не бачиш того лиха,
То скрізь, здається, любо, тихо,
І на Україні добро;
Між горами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкії села;
А у селах у веселих
І люди веселі.
Воно б, може, так і сталось,
Як би не осталось,
Сліду панського в Україні.

Кос-Арал, 1848 р.

СОН
(Уривок)

У всяного своя доля
І свій шлях широкий:
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,

Щоб загарбать і з собою
 Взять у домовину,
 Той тузами обирає
 Свата в його хаті,
 А той нишком у куточку
 Гострить ніж на брата.
 А той тихий та тверезий,
 Богобоязливий,
 Як кішечка підкрадеться,
 Вижде нещасливий
 У тебе час, та й запустить
 Пазурі в печінки —
 І не благай: не вимолять
 Ні діти, ні жінка.
 А той щедрий та розкішний,
 Все храми мурує,
 Та отечество так любить,
 Так за ним бідкує,
 Так і з його сердешного,
 Кров, як воду точить!...
 А братія мовчить собі,
 Витріщивши очі!
 Як ягнята: "Нехай, — каже, —
 Може так і треба".

Так і треба! Бо немає
 Господа на небі!
 А ви в ярмі падаєте,
 Та якогось раю
 На тім світі благаєте.
 Немає! Немає!
 Шкода й праці! Схаменіться:
 Усі на цім світі, —
 І царята, і старчата —
 Адамові діти.

* * *

Душе моя!
 Чого ти сумуєш?
 Душе моя убогая!
 Чого марне плачеш?
 Чого тобі шкода?

Хіба ти не бачиш?
 Хіба ти не чуєш людського плачу?
 Го глянь, подивися! А я полечу

Високо, високо за синії хмари:
Немає там власті, немає там карі.
Там сміху людського і плачу не чуть.
Он глянь: у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з каліки знімають,
З шкурою знімають, — бо нічим обуть
Княжат недорослих. А он розпинають
Вдову за подушне; а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! — в військо оддають!
Бо його, бач, трохи! А одне під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщині жне.

А он — бачиш? Очі! Очі!

Нащо ви здалися?

Чом ви змалку не висохли,

Слізьми не злилися?

То покритка попідтинню

З байстрям шкандибає —

Батько й мати одцурались,

Й чужі не приймають!...

Старці навіть цураються!

А панич не знає:

З двадцятьою, недоліток,

Душі пропиває!

Чи бог бачить ізза хмари

Наші сльози, горе?

Може й бачить, та помага —

Як і оті гори

Предковічні, що політі

Кровію людською!...

Петербург, 1844 р.

КАВКАЗ

За горами гори, хмарою повиті,

Засіяні горем, кровію політі.

Споконвіку Прометей*)

*) Прометей — образ з грецької міфології. Жалюючи людей, які жили в темряві, напівбог Прометей вкрав з неба вогонь і дав його людям. За те жорстокі боги прикували його до найвищої скелі на Кавказі, де за їх наказом орел терзав його тіло. Щоб збільшити Прометееві страждання, було зроблено так, що всі рани його вночі знову загоювалися, і мукам не було кінця.

Там орел карає,
Що день божий довбе ребра
Й серце розбиває,
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові, —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави бога,
Великого бога.

Не нам на прою з тобою стати!
Не нам діла твої судить!
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насушний замісить
Кривавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить.
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, боже, утомлений!
І нам даси жити!
Ми віруєм твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! Встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А покищо течуть ріки,
Кривавії ріки!...

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.
Отам то милостиві ми*)
Ненагодовану і голу

*)Милостиві ми — російський цар писав про себе
“Ми” (з великої літери).

Застунали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло кістками
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові! напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ночі!
А матерніх гарячих сльоз!
А батькових старих, кривавих!
Не ріки — море розлилось,
Огненне море! Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава!

І вам, слава, сині гори,
Кригою окуті!
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете!
Вам бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!

Чурек і сакля*) — все твоє, —
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!.. На те мисьменні ми,
Читаєм божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола —
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! Ми навчим,
По чому хліб і сіль по чім!
Ми християни: храми школи,
Усе добро, сам бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам

*) Чурек — хліб, сакля — хата.

Платить за сонце не повинні! —
Та й тільки ж то! Ми не погани,
Ми настоящі християни —
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечого навчились!
У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима!
А тюрм! а люду!... Що й лічить!
Од молдаванина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святу біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив. Тепер на небі!
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні!
У нас навчіться!.. В нас дери,
Дери та дай,
І просто в рай,
Хоч і рідню всю забори!
У нас! Чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... не негрів... а таких,
Таки хрещених... но простих.
Ми не гішлани! Крий нас, боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жида. Ми по закону!..

По закону апостола
Ви любите брата!
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону:
Дочці на кожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на латинки.

Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого ж ти розіл'явся,
Христе, сине божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини... Чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталось!

Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мірри дим,
І перед образом твоім
Неутомленнії поклони
За кражу, за войну, за кров, —
Щоб братню кров прелити просять,
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!...
Просвітілись! Та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати...
Слілим, бачиш, дітям!!
Все покажем! Тільки дайте
Себе в руки взяти.
Як і тюрми мурувати,
Кайдани кувати —
Як і носити!.., І як плести
Кнути узлувати, —
Всьому навчим! Тільки дайте
Свої сині гори
Остатнії... бо вже взяли
І поле і море!

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!
О друже мій добрий! друже незабутий!
Живою душею в Україні витай;
Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.
Заплач з козаками дрібними сльозами,
І мене з неволі в степу виглядай.

А поки що мої думи,
Моє люте горе,
Сіятому. Нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з росюю
Мої думи аж до тебе!..
Братньою сльозюю
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море
І мене згадаєш.

С.-Петербург, 13 Іюля 1858.

ЮРОДИВИЙ

Во дні фельдфебеля - царя
Капрал Гаврилович Безрукий
Та унтер п'яний Долгорукий
Україну правили. Добра
Таки чимало натворили,
Чимало люду оголили
Оці сатрапи - ундіра,
А надто стрижений Гаврилич
З своїм єврейтором малим
Та жвавим, на лихо лихим.
До того люд домуштрували,
Що сам фельдфебель дивувались
І маршировною і всім
І "благосклонні перебували
Всегда к єврейторам своїм".
А ми дивились і мовчали
Та мовчки чухали чуби.
Німїї, подлії раби,
Підніжки царськії, лакеї
Капрала п'яного! Не вам,
Не вам, в мережаній лівреї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу. Розпинать,
А не любить ви вчились брата!
О роде суетний, проклятий,

Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись!

Не сотні вас, а мільйони
Полян, дулебів і древлян
Гаврилич гнув во время оно;
А вас, моїх святих киян,
І ваших чепурних киянок
Одав своїм прафосам л'яним
У наймички сатрап - капрал,
Вам і байдуже. А між вами
Найшовсь таки якийсь проява,
Якийсь дурний оригінал,
Що в морду затопив капрала —
Та ще й у церкві. — і пропало,
Як на собаці.

Тоді, дурні, і вам було б
На його вийти з рогачами,
А ви злякались...

Так то, так!

Найшовсь таки один козак
Із мільйона свинопасів,
Що царство все оголосив:
Сатрапа в морду затопив.
А ви, юродиві, тим часом,
Поки нездужас капрал,
Ви огласили юродивим
Святого лицаря! А бивий
Фельдфебель ваш, Сарданапал,
Послав на каторгу святого;
А до побитого старого
Сатрапа "навсегда" оставсь
Преблагосклонним.

Більш нічого
Не викроїлось, і драму
Глухими, темними рядами
На смітник винесли. А я..
О зоре ясная моя!
Ведеш мене з тюрми з неволі,
Якраз на смітничок Миколи,
І світиш, і гориш над ним
Огнем невидимим, святим,

Животворящим, а із гною
Встають стовпом передо мною
Його безбожнії діла...
Безбожний царю, творче зла,
Правди гонителю жестокий!
Чого накоїв на землі!
А ти, всевидящее око!
Чи ти дивилося звисока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали?! А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло?! Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
Ти спиш в кіоті, а царі...
Та цур їм, тим царям поганим!
Нехай верзуться їм кайдани,
А я долину на Сибір,
Аж за Байкал; загляну в гори,
В вертепи темнії і в нори,
Без дна глибокії, і вас,
Споборники святої волі,
Із тьми, із смрада, із неволі,
Царям і людям напоказ,
На світ вас виведу надалі
Рядами довгими в кайданах...

Нижній Новгород 1857 р.

СОН

На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку під снопом.
Розповіла, нагодувала,
Попестила; і ніби сном,
Над сином сидя, задрімала,
І сниться їй той син Іван
І уродливий, і багатий,
Уже засватаний, жонатий —

році його життя померла мати, а пару років пізніше помер і батько.

Тарас опинився між чужими людьми. Пан забрав його в послугачі до своїх покоїв. Над ним знущалися, били, переслідували на кожному кроці. Таке було кріпацьке життя Тараса.

III

Прожив Шевченко кріпаком 24 роки. Тільки завдяки великим способностям до малювання, що виявлялось з молодих літ, він звернув на себе увагу деяких артистів-малювців, російських і українських, які й узяти його під свою опіку. Артист Брюлов намалював портрет російського поета Жуковського, який пущено в розіграшку й одержано з того 2,500 карбованців, за які й відкуплено Шевченка від його власника, поміщика Енгельгардта, а потім він покінчив малярську академію, звідки й вийшов артистом-малюрем.

Окрім талану до малювання, Шевченко мав великий поетичний талан. Він і почав писати поезії, будучи ще кріпаком. У своїх творах він виявив велику відданість тому народові, з якого вийшов. За його твори, сповнені ненавистю до царсько-поміщицького ладу, його арештовано й засла-но в далекі Оренбурзькі стени, в Сибірі, де він пробув десять років. І тільки на три роки перед смертю повернувся він з заслання.

Помер Шевченко дня 10-го березня, 1861 року, маючи 47 років.

IV

Ціле своє життя він ніколи не відступав від своїх ідей. Навіть на засланні він писав свої бунтівничі твори і ховав, бо заборонено було йому писати й малювати. В одному своєму творі він так і сказав:

Караюсь, мучусь,
Але не каюсь!

Він різко виступав проти царів і поміщиків, проти всіх чорних сил, що гнобили народ. Він закликав народ повстати і скинути панське ярмо:

Щоб не остало й сліду панського
В Україні...

Шевченко був дійсно народним поетом, революціонером-демократом. Його слово багато причинилося до піднесення визвольного духа в народі. І за це згадує його народ, шанує його пам'ять.

На вольній, бачиться, бо й сам
Уже не панський, а на волі;
І на своїм веселім полі
Удвох собі пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть.
Та й усміхнулася небога.
Прокинулась — нема нічого.
На Йвася глянула, взяла
Його тихенько сповила
Та, щоб дожать до ланового,
Ще копу дожинать пішла.

С. Петербург, 1858.

НА СВЯТО ШЕВЧЕНКА

I

Кожного року, в місяці березні, збирається народ в Україні і поза Україною, щоб вшанувати пам'ять великого українського поета, Тараса Григоровича Шевченка. Збираємось і ми тут, на американській землі, щоб згадати його — як він бажав собі цього в своїому безсмертному Заповіті — незлим, тихим словом.

Завіщо ж згадуємо його? Завіщо шанує його весь український народ? Невже тільки за те, що він був поет? Адже багато було поетів, багато письменників.

Ми згадуємо пам'ять його — за ту відданість працюючому народові, що її виявив він у своїх творах, у своїх ділах. Ми згадуємо його за ті невмірущі твори, в яких він так палко оспівував долю працюючого народу — тих кріпаків, з яких вийшов самий; тих бідних, знедолених наймитів і наймичок, що поневірялися в часи панщини, кріпацтва.

II

Положення кріпаків було жахливе. Вони були вповні залежні від своїх панів. Вони були власністю панів, які розпоряджалися ними так, як розпоряджалися землею, худобою та іншою власністю.

Ось у таких умовах народився Тарас Шевченко, дня 9-го березня, 1814 року, в родині кріпака, Григорія Шевченка.

Як усі кріпацькі діти, Шевченко терпів злидні й переслідування від панських гайдуків, як і самих поміщиків. До того ж Шевченко став дуже замолоду сиротою, бо на 8-му

Шевченко також писав про пекло. Але — не про те пекло, якого ще ніхто не бачив! Він писав про це дійсне пекло, на землі, про пекло кріпацької дійсності, де —

Неволя, робота тяжкая...

Котрої не витерпів його батько й умер на панщині, від котрої матір поетову поклали ще молодую в могилу....

А сестри... Сестри? Горе вам,
Мої голубки молодії!...
У наймах вирости чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!

Ось, про яке пекло писав Шевченко. Про те пекло, яке греба було показати, проти якого треба було повстати. І він кликав народ, щоб повстав.

VII

І вірив він у силу народу. Він знав, що народ повстане і визволиться. Він ставить це питання просто:

Чи буде суд? Чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми?

І так же відповідає:

Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить...

Під тим сонцем Шевченко розумів повстання мас — революцію, що одинока могла звільнити народ з панської неволі.

І передбачував він той кращий світ у своїх творах. Він писав:

Умруть
Ще незачатії царята —
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі...

Говорив це Шевченко тому, бо в той час, за царизму, за кріпацтва, не було сина — був кріпак, панська власність, і мати не мала права до свого сина...

І матері не було — була кріпачка, з якою не числився пан. Не було людей — вільних людей — були кріпаки, ваймити і наймички...

VIII

Шевченко вірив у спільну працю, спільний труд всіх

V

Від молодих років аж до кінця свого життя він був проти панів. Коли вийшов з Академії Мистецтв у Петербурзі і повернувся на Україну, то ще більше приглянувся до панського знущання над бідним народом.

В одному зі своїх творів того часу він пише:

Гуляє князь, гуляють гості;
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі...

.....

...тисячами гинуть
голодні люди...

.....

І не в однім отім селі,
А скрізь по славній Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві.

Особливо охоплював його гнів, коли бачив, як українські пани знущалися з українського народу, з трудящої України. Про них він казав:

Гірше ляха — свої діти
Її розпинають...

Про одного українського пана, Петра Скоропадського, Шевченко ось як писав:

І досі нудно, як згадаю
Готичеський з часами дом,
Село обідране кругом,
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить: значить пан,
У себе причетом гуляє,
Оцей годований кабан!
Оце ледащо — щирий пан,
Потомок гетьмана дурного,
І презавзятий патріот,
Таї християнин ще до того!

.....

Кругом паскуда!
Чому ж його не так зовуть?
Чому на нього не плюють?
Чому не топчуть? Люди! Люди!

VI

Були тоді й другі українські письменники, які між іншим любили описувати пекло — так, як про нього розказували й нам, коли ми були малі...

ПРИСВЯТИ Т. Г. ШЕВЧЕНКОВІ

ВЕЛИКОМУ НАРОДНОМУ СПІВЦЕВІ

Кімната. Книги. Ось — Шевченко!

Із ним розмову я розвів:

— Це ти співав, гукав, будив німих рабів,
І голос твій лунав так височенько!

Стою на грані двох віків.

Вітрець подмухує злегенька.

Я тут, а там — вогонь Шевченка.

Могутній спів про бідних кріпанів!

Замовкла кобза вже, кобзарський спів замовк,

Що прозвучав, як грім серед віків. . .

Стою і слухаю фабрик, сірен, гуднів,

А в жилах грає — грає кров!

Не знаю хто з тих бідних кріпанів

Був прадідом моїм, про кого ти співав;

Хто на коні шалено гарцював —

Не згадую й про козаків!

Чому ж шалено так любив я спів,

Той спів, що ти його співав?

Пісень твоїх я слухав і не спав,

І в новий світ з піснями я летів!

Тебе ще бачив я — як ранок голубів,

Як тільки зоря блиснула нам рання. . .

Це ти співав, гукав німих рабів

До бунту, до повстання!

І в ті пісні ти все вложив для них,

Своє життя і душу їм віддав;

Життя свобідного ти ждав

Для бідних тих рабів німих.

Ти мучився, страждав, та запал твій не гас!

Лічив в неволі ти літа і дні;

Цей запал ти вкладав у ті пісні

І голос їх дійшов також до нас.

Кого, кого в піснях ти не згадав!

І багачів, і їхнє наймиття. . .

працюючих людей — не так, як за старого ладу, коли кожний рве для себе, а другі хай з голоду гинуть.

В одному зі своїх творів Шевченко говорить:

Чи є що краще, лучше в світі,
Як укупі жити,
З братом добрим, добро певне
Пожить, не ділити?

Він передбачував вільне життя, де —

Оживуть степи, озера —
І не верстовії,
А вольнії широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не найдуть
Тих шляхів владики,
А раби тими шляхами,
Без гвалту і крику,
Позіходяться до купи,
Раді та веселі
І пустиню опанують
Веселії села.

Він передбачував це, що сталося далеко пізніше, коли пропала царська власть, коли народ став господарем своїй землі, коли “і сліду панського не остало в Україні”.

IX

Народ на тій землі, де жив Шевченко, шанує його величаво. Свобідно видаються там твори Шевченка і других українських письменників, що стояли за працюючий народ. Там іменем Шевченка називають наукові інституції і театри, вулиці і міста; там будують величаві пам’ятники Шевченкові. Там стали тепер веселії села — без панів, поміщиків і царів.

Шануючи пам’ять Шевченка, і ми повинні сказати собі, що — найкращою пошаною йому буде те, коли й ми стоятимемо за справу трудящих. Коли й ми працюватимемо спільними силами, щоб краще було жити на землі. А коли, у майбутньому, працюючі цілого світа можуть зажити в такому ладі, де —

Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.

Ім’я Шевченка буде жити серед вільних людей довгі і довгі роки!

Але про бідних тих, про їхнє життя
Найбільшу спадщину нам дав.

О, скільки, скільки їх було —
Тих бідних наймичок Марин,
Тих покриток нещасних, Катерин,
Що проганяло їх затурнане село!

О, скільки, скільки їх було —
Тих Петрусів бездольних, кріпанів,
По тюрмах тагяних нещасних варнаків,
Що хрест тяжкий несли, терпіли люте зло!
Про них співав багато ти пісень,
Кайдани рвать ти палко кликав їх;
Під регіт ворогів, під божевільний сміх,
Ти сповіщав усіх, що буде, буде день!

Той день прийшов, і ми в нових піснях
Співаємо той новий, кращий день;
Неначе відгук це твоїх палких пісень
Розноситься тепер по звільнених ланах.

Питав ти все, чи буде суд царям?
І чи спасе він люд од ласки царської?
Той суд прийшов, і з сили пролетарської
Завдав він кару тим гидким псарям!

І потекла ворожа кров Дніпром,
У синє море попливла рікою;
І об'єднали там трудящі силу свою,
І правлять вже тепер своїм добром.

В сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій,
Виконують твій славний заповіт, —
Бо розкувався вже колись закутий світ
І згадує тебе він тихим, теплим словом!

М. Тарновський.

ШЕВЧЕНКОВЕ СВЯТО

Багато років проминуло,
Як очі наш кобзар склєлив,
Як льот орел наш припинив,
Як серце віщеє заснуло.

Раділа смерть тоді даремно,
Що спать борцеві вік в труні —
Бо вже дзвеніли скрізь пісні,
Скрізь, де було раніше темно.

І славили пісні ті волю,
Шлючи прокляття всім катам,
І прокидались по хатам
Нові борці за кращу долю.

Твій голос ласнавий, потужний —
Чиї сини? — їх запитав, —
І кожний серцем задривав,
І кожний з них борець став мужний.

І грізно стрункими рядами
Всі злидарі ішли у бій —
Хоч як кричали грізно: "Стій!"
Хоч як лякали найданами,

Тепер справдивсь твій спів пророчий,
Встав поневолений нарід,
І зник у безвість царський рід,
Мов кажанне у морок ночі.

Так правда праведна засяла...
Але з нас кожний пам'ята,
Що правда та прийшла свята
З пустель безлюдних Кос-Арала.

Арнадій Казна.

ЗУСТРІЧ В СТЕПУ

В крутім байраці ночував кобзар:
Сліпець, кріпак, мислитель, волоцюга,
Чужих весіль тверезий бенкетар,
Що друг усім, хоч сам не має друга.

На світ займалося. Над степом журавлі
На крилах одлиск сонця підіймали,
У голубиній світанковій млі
Скінчилась ніч бентежного Купала...

— Вже полливлі за хвилями вінки
Опущені дівочими руками...

Один в степу світанок зустрічав
За стародавнім звичаєм Купала;
Кобзар співав і танув як свіча,
І згуслі сльози, наче віск спливали.

Кобзар співав, як кров текла руда,
Як бушували над степами грози,
Незрячими очима він ридав,
І звуки кобзи падали як сльози.

Він до схід-сонця повернув лице.
Мов птах злетів, немов зашелестіло...
І раптом чує: — Пам'ятай оце:
Ридати так — не кобзареве діло!
Питаєш ти, де заступ і де меч,
Де гнів і помста, де їх заховали,
Де гул походів і недоля втеч,
Звитяжці де, що в бойовищах впали?

Навкруг кріпаччина і злидні і пільма,
Їх не прикрасить врода світанкова,
І зброї іншої тепер у нас нема.
Крім нашого — кобзарю чуєш? — слова?

Воно як заступ вириє скарби,
Як меч підійметься на захист свого краю,
Як гнів покличе люд до боротьби,
Як помста грізно ворога скарає.
Спокою ти не маєш і не спиш,
У розпачі угору зводиш руки,
Не легко бо витоптувать шлориш
Вузьких стежок, стежок одчаю й муки...

І він замовк. І прокидався степ.
І жайворонок в небо вріс неначе,
Було їм чути, як трава росте,
І відповів кобзар йому: — Юначе!
Я перебендя сивий і сліпий,
Підняти меч немає в мене сили,
На цій землі лежать мої сліди
Від Запоріжжя до Савур-могили.

У цій землі поховані лежать
Мої діди і прадіди тривожні,
Отут і співу і життя межа.
Отут кінчає пісню подорожній.

Так, Україно і твої віки,
Як ті вінки — заплетені роками
Проклять і помсти, гніву й боротьби,
Колочим терном лютої сваволі
Принишколої, як сон-трава, журби,
Заритої, як скарб завітний, волі.

І де той заступ, що іржа не їсть,
Що розкопав би степову могилу,
Що Остряниці й Наливайка кість
З землі б дістав, як знак, що зродить силу!

І де той меч, нещерблений ніким,
Що голови позносив би ворожі,
Що Кривоносом гартувався злим,
Що перемогу в битві заворожить!
І де той гнів, що в битву вів полки
Керовані відвагою Богдана,
Коли вривались в замки козаки,
А з ними кара грізна, довгождана.

І де та мста, що спалює серця,
Невпинна, нерозсудлива, кривава,
Яка Залізнякові до лица
Була як меч, як ніж святий і слава!...

Кобзар нікого не питав про це,
Лиш тужна думка в серці забриніла,
Він до схід сонця повернув лице,
Мов птах злетів, немов зашелестіло,
Та він на струнах пальці не спинив,
І кобза піснею і скаргою звучала:
— О, рідна земле, де твої сини?
Чому нам щастя не приніс Купала?!

Мовчав байрак. Не відзивався степ,
Не розкривались вславлені могили,
Сліпець питав: — Де ж слово те просте,
Те віще слово чарівної сили?!

І знов тиша... Не сказав байрак,
Що чув сліпецьку пісню лебедину
Колишній енгельгардтівський кріпак
Тарас Шевченко. Він під цю годину

За твоїм могутнім словом
Народ пішов бідний,
Знищив панів-паразитів
І тепер свободний.
Твоя люба Україна
Квітне-проквітає,
У сім'ї великій, новій,
Волю тепер має.
Всі тебе ми шануємо
По цілому світі,
Не злим словом спом'янемо
Згідно з Заповітом.

Кость Біжик.

ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

Кріпаку в нужденній хаті
Рабство випало від роду,
Та крізь темний ліс колючий
Шлях проклав він у свободу.
Славою ясною вкритий
Став співцем свого народу,
Сяйво хісту пломеніє
Крізь провалля і негоду.
Він прославив Україну,
Ниви, піснею словиті,
Присвятив їй струни серця,
Неба полум'ям зогріті,
Від його слів скаженіли
Вороги несамовиті,
І його ім'я безсмертне
Вічно житиме у світі.
Він з гнобителів сміявся,
Сміло йшов у бій з катами,
До пригнічених ласкаво
Промовляв поет словами.
Він був праведним, великим,
З благородними піснями,
Хай ім'я його прекрасне
Вічно буде поміж нами!

СІЛОВАН ХУНДАДЗЕ,
З грузинської мови переклав —
Л. Дмитерко.

А ти, сміливцю, йди в широкий світ,
Хай не зачиняться перед тобою двері,
Про гнів і помсту, про солоний піт
Співай, щоб слово стало...

— На папері, —

Сказав Тарас. — Та щоб вогнем пекло,
Щоб заграва у темну ніч світила,
Щоби в тім слові полум'я зросло,
Меча дамасьного та блискавиці сила!

Тоді його кобзар благословив,
І чув Тарас, як серце вило в груди...
— Народ тебе, юначе, породив,
Народ тебе ніколи не забуде!

Любомир Дмитерко.

ЗОЛОТА АРФА

Мов алмаз дорогоцінний
Лежить у могилі,
Над Дніпром широким, дужим,
На Вкраїні милій.

Серед степу широкого,
Де цвіти чудові,
Де до сонця мережаться
Пороги Дніпрові.

Спочиває наша арфа
В своїй домовині,
Що бренила пісню волі
По всій Україні.

Як вітри торкали струни —
Ця арфа так грала,
Що хитались царські трони
І тюрма дрижала.

Голос був такий могутній,
Такі дивні тони,
Що зі сну будились бідних
Людей мільони.

Це ти, батьку, звав до бою
Ті широкі маси;
Вказував їм шлях до волі,
Любий наш Тарасе!

ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ

(Відповідь на "Заповіт")

Встань, за Вкраїну замучений,
З ночі, з могили встань!
Всесвіт цілий оповито
Сяйвом Дніпра твого — встань!

Встань, подивися — де злидні?
Гніт у краю твоїм де?
Раб учорашній — сьогодні
Вільно і весело йде!

"Малой России" немає.
Львиця трощить ланцюги.
Велику вільну Україну
Славлять моря й береги.

Степ України кохаєш
Нині не тільки ти.
Всім пролетаріям світу
Має Дніпро твій світити.

Води його на пороги
Потом батрацьким текли,
Води, що власною кров'ю
Щедро народ твій долив, —

Нині побід водопадом
Поять поля далини.
Й квітне твоя Україна
Садом труда весняним.

В лютих боях за вітчизну
Часто один ти ставав.
Знай: боронить її стане
Сила труда світова.

Голос живий і могутній!
Ти крізь віки не замовк,
Ім'я і заклик Тараса
В наших серцях несемо!

Г. ЛАГУТІ.

З перської мови переклав —
Терень Масенко.

ШЛЯХОМ ВЕЛИКОГО ПОЕТА

(Інсценізація до ювілейних свят пам'яті Тараса Г. Шевченка. Приладив до постановки М. Пільний).

I. КАРТИНА

(На переді сцени — з правого, або лівого боку — декламатор, який, оскільки це можливо, представляє похиленого над книжкою Шевченка. Його освітлює сніп яркого світла. На сцені темно. Перегорнувши кілька сторінок, декламатор починає говорити, напів читаючи, напів з пам'яті).

ДЕКЛАМАТОР:

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.

(За допомогою рефлектора, або звичайним світлом, освічується частина сцени і на освітленім місці — подальше від декламатора — появляється малий, усміхнений хлопчина - пастушок. Він виконує рухи, що відповідають словам вірша).

ДЕКЛАМАТОР:

Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було —
Мені так любо, любо стало...

Чого так весело було?
Господне небо і село,
Ягня, здається, веселилось,
І сонце гріло — не пекло.

(Пастушок дивиться на сонце).

ДЕКЛАМАТОР:

Та не довго сонце гріло...
Запекло, почервоніло
І рай запазило.

(Світло міняється, стає темно-червоне. Пастушок здригається).

ДЕКЛАМАТОР:

Мов прокинувся — дивлюся:
Село почорніло,

Боже небо голубеє —
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята —
Не мої ягнята;
Обернувся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені бог нічого!...
І хлинули сльози,
Тяжкі сльози...

(Сцена темніє і закриває пастушка, який плаче).

II. КАРТИНА

ДЕКЛАМАТОР:

Іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу!
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі.

(В глибині сцени з'являється світло. Під тинном сидить смутний обдертий хлопчина).

ДЕКЛАМАТОР:

Мов одірвалось від гіллі,
Одно-однісіньке під тинном
Сидить собі в старій ряднині...
Мені здається, що це я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки! Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа.

(Хлопчина встає, бере клуночок і палицю).

ДЕКЛАМАТОР:

Що він не знатиме де дітись
На цім широкому вольнім світі,
І піде в найми...

(Хлопчина виходить. Темно).

III. КАРТИНА

ДЕКЛАМАТОР:

От мені приснилось...

(В глибині сцени світло. Могила. Під могилою спить пастушок).

ДЕКЛАМАТОР:

Ніби край могили
Пасу я ягнята, а я ще малий.

(Пастушок встає).

ДЕКЛАМАТОР:

Дивлюся: могила ніби розвернулась,
А з неї виходить неначе козак...

(З могили виходить козак).

ДЕКЛАМАТОР:

Уже й сивовусий собі неборак,
Та й іде до мене... Я собі звернулось,
Щеня мов під тинном, — звичайне, мале,
То й перелякалось...
От бере мене...
А могила чорна ще гірше розкрилась.

(Козак з пастушком стоять над могилою).

ДЕКЛАМАТОР:

Дивлюся, в могилі усе козаки:
Який безголовий, який без руки,
А хто по коліна неначе одтягтий;
Лежать собі хлопці, мов у теплій хаті.

Дивися, дитино, оце козаки!
(Ніби мені каже). На всій Україні
Високі могили. Дивися, дитино:
Усі ті могили — усі отакі:
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго. Оце воля спить!
Лягла вона славно, лягла вона вкупі
З нами — козаками! Бачиш, як лежить —
Неначе сповита!.. Тут пана немає:
Усі ми однако на волі жили!
Усі ми однако за волю лягли,
Усі ми і встанем!

Дивися ж, дитино, та добре дивися!
А я розкажу за що Україна наша стала
гинуть,
За що я в могилі між ними лежу.

Ти ж людям розкажеш, як виростеш, сину.
Слухай же, дитино.

(Темно).

IV. КАРТИНА

ДЕКЛАМАТОР:

І досі нудно, як згадаю
Готичеський з часами дом,
Село обідране кругом,
І шапочку мужик знімає,
Як флаг побачить: значить, пан
У себе з причетом гуляють.
Оцей годований кабан!

(В глибині сцени світло. Видно пузатого українського пана з бокалом в руці. Він п'є вино і тихо регочеться).

ДЕКЛАМАТОР:

Отут він весь, хоч надрюкуй!
Та ще в селі своїм дівчаток
Перебирає; та спроста
Таки своїх байстрят з десяток
У год подержить до хреста —
Та й тільки ж то...
Кругом паскуда!
Чому його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть?! Люди, люди!..

(Повз пана проходять селяни, кланяються, покритки підходять з немовлятами на руках. Пан увесь час сміється, то щипає дівчат у щоки).

ДЕКЛАМАТОР:

Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли, —
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть.

(Сценою проходить гурт кріпаків з серпами і косами.
Темно).

V. КАРТИНА

ДЕКЛАМАТОР:

І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,

Дивуєшся: чому не йде
Апостол правди і науки.

(В глибині сцени світло. Пани сидять при столі, їдять і п'ють).

ДЕКЛАМАТОР (грізно):

Схаменіться, будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люди.
Настане суд, заговорять
І Дніпро і гори!
І потече сто ріками
Кров у синє море!

(Пани п'ють і сміються).

ДЕКЛАМАТОР:

Чи буде суд? Чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми?
Повинна бути, бо сонце стане
І осквернену землю спалить!

(Входять озброєні робітники і селяни. Пани лякаються, хочуть утікати, але ті заступають їм дорогу).

ДЕКЛАМАТОР:

Не втечете
І не сховаєтесь! Усюди
Вас знайде правда — мста, а люди
Підстерезуть вас, на тотеж
Уловлять. І судить не будуть:
В кайдани туго окують...

(Робітники і селяни виходять з зловленими панами).

ДЕКЛАМАТОР:

І без царя, вас біснуватих
Розтнуть, розітруть, розіпнуть,
І вашої кровію, собаки,
Собак напоять.

(Сценою проходять озброєні люди і ведуть закованого пана. Темно).

VI. КАРТИНА

(В той час як декламатор говорить, на сцені помало роз-
виднюється. Вільна околиця).

ДЕКЛАМАТОР:

Сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетносилі,
Уже ворушаться царі...
І буде правда на землі!..

Оживуть степи, озера, —
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не найдуть
Шляхів тих владики.

(На сцену виходять вільні робітники, селяни, чоловіки,
жінки. Всі веселі і щасливі. Коли декламатор говорить "І
на оновленій землі", гурт починає співати, але тихо, не
заглушуючи його слів).

ДЕКЛАМАТОР:

А раби тими шляхами,
Без гвалту і крику,
Позісходяться до купи,
Раді та веселі.
І пустиню опанують
Веселії села.

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люди на землі.

(Сцена закінчується бадьорим співом. Куртина поволі за-
криває декламатора і гурт).

КІНЕЦЬ.

ЗАМІТКИ: При постановці цієї інсценізації слід мати
на увазі наступне:

1. Сніп яркого світла постійно освітлює декламатора.
Світло появляється і зникає лише в глибині сцени, на-
право (або наліво) від декламатора.

2. Декламатор не зупиняється на встановлених пояс-

неннях. Від самого початку до кінця він читає лише слова вірша, виголошуючи їх залежно від ситуації так, неначе б декламував на сцені. Тому він мусить добре навчитись, щоб читати плавно, без непотрібних перебоїв. Щодо пояснень, то вони відносяться до осіб, які мовчки ілюструють, або зображають слова декламатора. Розуміється, тут подано лише головні завваги. Всі рухи і міміку граючі повинні вивчити докладно на пробах.

3. Якщо в котрій місцевості нема хору, то гурт не мусить співати. Сцена може закінчитись самим зложенням вінка перед портретом Шевченка.

В менших місцевостях можна оминати деякі картини цієї інсценізації, вибираючи лише ті, які можна поставити. Наприклад, можна взяти лише 1-шу, 2-гу, 4-ту, другу половину 5-ої, злучивши її з 4-ою, і 6-ту картину. В цім випадку 4-та і друга половина 5-ої картини, від слів "Чи буде суд?", становили б одну картину. Розуміється, на сцені був би лише один пан, якого виводять за куліси на слова декламатора "В кайдани туго окують".

Дмитро Бедзик

НЕВІЛЬНИК

(Драматичний етюд).

ДИЙОВІ ОСОБИ:

ТАРАС ШЕВЧЕНКО — п'ятнадцятилітній, жвавий хлопчина, козачок пана Енгельгардта.

ДІД МИХАЙЛО — живоусий панський садівник.

ЕНГЕЛЬГАРДТ — високий, дебелий пан - поміщик.

ПАРЧЕВСЬКИЙ — верткий, елегантний панич.

БУРКОТА — козачок Парчевського, вайлуватий, опецькуватий підліток років шістнадцяти.

ЯВА I

Діється в першій після передпокою кімнаті поміщика Енгельгардта. На стільцях, на підвіконниках, на всій меблі розставлені малюнки. Присутній Тарас одягнений козачком. Він схилився над столом і з захопленням малює. Малюючи співає:

Яром, хлопці, яром —
Пшеничевька ланом,
Темними лугами
Шовкова травиця.

Милуючись своєю працею, продовжує:

Темними дугами —
Шовкова травиця...
Козаки гуляли,
Пана виглядали.

Під вікном хтось кахикнув. Тарас обірвав пісню і тривожно оглянувся. Відклавши шіточку, поправив на собі одяг, застебнувся на всі гачки і навшпиньках підкрався до вікна. Виглянув зза завіски. Знадвору почувся умовний оклик "пугу". Тоді Тарас рвучко відкинув завіску і крізь відчинене вікно весело крикнув:

— Пугу, діду, пугу!

В отворі вікна показалася голова діда Михайла.

ДІД МИХАЙЛО. Сам?

ТАРАС. А що?

ДІД МИХАЙЛО. До мене в курінь, га? На кобзі побринькаю.

ТАРАС. Йй-бо? От здорово! (Заметушився по кімнаті). Зараз, дідусю, зараз! (Опинившись перед столом). Діду Михайле, хочете розбійника побачити?

ДІД МИХАЙЛО. А де він там у тебе?

ТАРАС (підскочив до другого малюнка). А діву Марію?

ДІД МИХАЙЛО. Не пустуй, хлопче.

ТАРАС (змахнув новим малюнком). А генерала Кутузова?

ДІД МИХАЙЛО. Кат зна що верзеш.

ТАРАС. От зайдіть — побачите!

ДІД МИХАЙЛО. Угу, зайти. Щоб потім п'яти мазати.

ТАРАС. Від кого? (Показав на малюнки). Від оних? Та то ж мої друзі! Йй-бо, не займуть. (Звертається до малюнка на кріслі). Генерале Кутузов, можна дідові Михайлові до мене зайти? Можна? (До старого). Дідусю, можна!

ДІД МИХАЙЛО. Ну, що ж, можна — то й можна. Подивлюся, що ти там наштукаєш. (Пішов).

ТАРАС (обкрутився, збуджений, на одній нозі). Щасливий день сьогодні! Коли б ще путні фарби... (Раптом щось надумав, хитро посміхнувся і, скинувши з себе чумарку, загорнувся в панський халат, а на голову надів нічний ковпак). Прошу пана добродзея. (Взяв у руки люльку з довжелезним чубуком і в лінійній позі розвалився на м'якій канапі). Бардзо добже, проше пана, бардзо добже...

ЯВА II

Відхиляються двері і несміливим кроком у кімнату заходить дід Михайло.

ДІД МИХАЙЛО. Де ти тут Тарасику?.. (Він оглядає всю кімнату, і раптом погляд його спиняється на канапі, де лежить "пан" з чубуком у зубах, Старий затерп. Страх скаламутив його ясний погляд. Низько кланяючись, дід почав відступати до дверей). Прошу вибачити.. Я.. я.. до Тараса, прошу пана...

ТАРАС (схопившись з канапи, весело заспівав):

Марусенька пані,
Чи є пан удома?

Дід Михайло аж перехрестився від такого дива, а Тарас підбіг до нього, схопив його за руку, і потягнув за собою.

А як нема пана,
Вийди до нас сама!

ДІД МИХАЙЛО (спльовуючи з досади). Тьху, тьху, осоружний. Щоб тобі всячина.

ТАРАС (аж покотився зо сміху).

ДІД МИХАЙЛО. Ага, тобі смішки!

ТАРАС (горнеться до старого). Діцую...

ДІД МИХАЙЛО (ображений). А йди, йди. Теж мені жарти. Я йому яблук, а йому груш... а він лякати надумався.

ТАРАС. Я більше не буду.

ДІД МИХАЙЛО. Не будеш? Знаю, як ти не будеш. (Подає велике червоне яблуко) Та вдруге такого не роби.

ТАРАС. Я ж не знав, що ви такі лякливі.

ДІД МИХАЙЛО. Лякливий. Побачити живого чорта перед собою. (Спліває). Цур йому пек.

ТАРАС (сміючись). Пан? Хіба то чорт? (Метнувся до стола, схопив малюнок і підніс його перед самі дідові очі). Ось де чорт!

ДІД МИХАЙЛО (вражений). Що за мара?..

ТАРАС. Соловей - розбійник!

ДІД МИХАЙЛО (стунув крок назад). Це твоє малювання?

ТАРАС. А, правда, здорово?

ДІД МИХАЙЛО. Ти збожеволів, хлопче! Ще й здорово, га? В твого розбійника панські очі. Та й не тільки очі! І довгий ніс, і губи...

ТАРАС (здивовано). Панські?

ДІД МИХАЙЛО. А вуси! Та все тут панське, нашого пана. Поглянь лиш.

ТАРАС. Ні, я з цієї картинки змалював. (Показує оригінал) А тут сказано: "Соловей-разбойник".

ДІД МИХАЙЛО. Там воно, може, і соловей, а на твоєму малюнку, чистої води пан Енгельгардт.

Пауза. Хлопець розгубився. Не знає, що й казати...

ДІД МИХАЙЛО. Ти придивися, хлопче.

ТАРАС. Тепер і я бачу. Хоч сам не второпаю... Я ж хотів розбійника змалювати...

ДІД МИХАЙЛО. Хотів розбійника, а думав про пана Енгельгардта. (Пауза). Воно звісно... (Оглянувшись і нишком). Той розбійник, що з лісу... (Показав на оригінал малюнка)... то може нашому... і в підметки не годиться. Наш, можна сказати, не соловей, а найсправжнісенький людожер... Але хто про це у голос говорить? Та боронь боже! От наважився я колись, ще у молодості, людям правду сказати, так мене за це... (Відмахнувся зігнувши). А, що там. Ось на мою ніздрю плянь. Живцем вирвали. Бачиш? А показав би тобі спину...

У сінях стукіт. Тарас метнувся по кімнаті збирати малюнки, але було вже пізно.

ЯВА III

В кімнату увійшов елегантний панич Парчевський. Його козачок Буркота лишився у передпокої.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. (до Тараса). Дзень добри. Я можу бачити пана Енгельгардта?

ДІД МИХАЙЛО. (укліпно). Пана Енгельгардта немає, прошу пана. (Відходить до дверей передпокою).

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Немає? Ах, який жаль...

ТАРАС. Ви заходьте, будь ласка. Пан Енгельгардт на полюванні. Він хутко повернеться.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. А з ким маю честь?..

ТАРАС (знітився спершу). Та я... (Лівою рукою намацав на голові панський ковпак, зняв його здивований і посміхається). А хіба не видно?

ПАРЧЕВСЬКИЙ (в замішанні). Я, бачте, уперше в домі пана Енгельгардта. І, взагалі, не знайомий... Ви, очевидно, його син?

ТАРАС (моргнув ділові). Не вгадали. Племінник.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. А-а? Дуже приємно. (Подає йому руку). Студент Київського університету — Сізігмунд Парчевський.

ТАРАС (комічно). А мене Тарасом звати.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Дуже, дуже приємно. Буркото! (Недбалим рухом скидає на руки козачка Буркоти дорожній плащ і звалюється на крісло. Буркота знов виходить до передпокою). Ах, як я втомився...

ТАРАС (кинувся стрімголов до Парчевського). Не сідайте, не сідайте!

ПАРЧЕВСЬКИЙ (зривається зляканий із крісла). Що таке? В чім річ?

ТАРАС (підняв пом'ятний малюнок). Хіба не бачите? Тут свята дівка. А ви сіли на неї.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. На матку боску? (Засміявся). А я подумав, що сів на бомбу. Комік ви, пане Тарасе, слово честі. (Розглядається). О, я й не примітив. Скільки тут малюнків! Ціла галерія, проше пана. Козачок, подай мені той, що на столі (Хоч до стола два кроки).

БУРКОТА (метнувся до малюнка і подав його паничеві). Прошу.

ПАРЧЕВСЬКИЙ (розглядаючи). Що за страхіття? Які в нього очі! Наскрізь пронизують. Брр... А це літографія? Оригінал? Алеж малюнок у стократ досконаліший за самий оригінал! Слово честі!... Яка сила в цих очах! Скільки в них хлопського гніву! Це очі якогось потворного розбишаки. Злодія!

ТАРАС (що переглянувся з дідом). Ні, це очі пана Енгельгардта.

ПАРЧЕВСЬКИЙ (приголомшений). Що? (Знітився, губить увесь свій гонор). Що пан муві, проше пана?

ТАРАС. Я мувем правде. Пан Енгельгардт звелів мені змалювати його власну персону.

ПАРЧЕВСЬКИЙ (забелькотів жалюгідно). Ах, вам, проше? Так це ви малювали?

ТАРАС. Ну, я. (Розсміявся). А чого ви злягалися, пане Парчевський?

ПАРЧЕВСЬКИЙ (бундючиться). Хто? Я злякався? О, ні, я не з таких...

ТАРАС. Ага. Значить, в пана Енгельгардта такі, справді, злодійські очі?

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Боронь боже!

ТАРАС. Алеж так ви сказали.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Ну, що ви, що ви!...

ТАРАС. Я маю свідків. Діду Михайле!..

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Алеж пшепрашам пана. То вам почулося. Я не міг цього сказати. (Схопив у руки малюнок, розглядає його, милується ним). В пана Енгельгардта незвичайні очі. В них безодня всяких чеснот. Вони мужні, шляхетні, вони добрі, як у янголяти... Вони... вони... О, та-

ких прекрасних очей ви не зустрінете на грішній землі! Це очі святого...

ТАРАС (що хитро переглядався з дідом Михайлом, нараз не втримався вибухнув голосним глумливим сміхом). Ой, намолов!..

ПАРЧЕВСЬКИЙ (розгубився). Я не розумем, проше пана.

ТАРАС (дражнить його). Бутум-бас, бутум-бас, а хто буде свині пас?

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Які свині? Що пан муві?..

ТАРАС (вдає серйозного). Ви, пане, бува, не з Брехунівки?

ПАРЧЕВСЬКИЙ (вибухнув гнівом). Пшепрашам! Я не позвалям! Я естем шляхтич, проше пана!... Польський шляхтичі!..

ТАРАС (у той йому). А пан Енгельгардт --- ще й гвардійський офіцер! Полковник, о!

ПАРЧЕВСЬКИЙ (намагається щось сказати, обуритися, крикнути, але, мов удавившись власним белькотінням, безвільно сідає в крісло). Ах, матко боска...

ТАРАС (зиркнув на діда, моргнув йому і, вдаючи стурбованого, спішить на допомогу паничеві). Вам недобре, ви нездужаєте, пане?

ПАРЧЕВСЬКИЙ (закрив очі і відкинув голову). Стомився з дороги...

ТАРАС. Ах, боже мій. (Бере його під лікоть). Тоді, будьте ласкаві, до нашої спочивальні. Поки повернеться пан Енгельгардт... (Парчевський підводиться і благальними очима дивиться на Тараса). Ні, ні, за ваші жарти не знагнимо господар. Не бійтеся. Я змовчу.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Дзенькує, бардзо дзенькує. (Пішли у дальші покої).

ЯВА IV

З передпокою вийшов козачок Парчевського Буркота.

ДІД МИХАЙЛО. Ну й панок у тебе. Як блоха. Одно підстрибує, одно стриже язиком. Натуральний тобі шляхтич, проше пана. Молодець Тарас... Старий пан, я чув, дуба дав?

БУРКОТА. Ще на тому тижні.

ДІД МИХАЙЛО. Угу. (По паузі). А не скажеш, чого це твій панок залетів у наші краї?

БУРКОТА. Та мов би то хоче помиритися з вашим паном. І за своїми людьми мов би то... Почув наш пан, що мов

би то до вашого пана втекли наші люди. І коваль, і двоє стельмахів, і підпаснич, і так двоє кріпаків...

ДІД МИХАЙЛО. Отуди к бісу. Я думав, що гіршого пекла, як у нашого пана, немає в цілому світі. Аж виходить — ми у раю живемо.

БУРКОТА. Та мені добре живеться.

ДІД МИХАЙЛО. А? Добре, кажеш? До вподоби оця служба?

БУРКОТА. А чого ж. (Помовчавши). Тато казали, що з козачків і на приказчика можна вибитися.

ЯВА V

З покоїв вибіг Тарас.

ТАРАС. Ану, козачок! Вмієш п'яти чухати?

БУРКОТА (аж посміхнувся). Хм... А хто ж тоді вміє! Це ж я їх привчив до того чухання. Я, їй-богу, я. А не почухаю — повік не заснуть. (Пишаючись). Того вони мене й возять з собою по всіх усюдах. Кажуть...

ТАРАС. Ну, йди вже, йди. А то він аж стогне там.

БУРКОТА. Аж стогнуть? О, лишенько мое. Отак вони завжди. (Побіг).

ДІД МИХАЙЛО. Шевченку, побійся бога.

ТАРАС (скидає з себе халат і одягає чумарку). Я не винен, дідусю. Це панський халат. Це він наробив. Забув скинути... (Вдоволено посміхнувся). Бачили, скільки гонору? Шляхтич! Польський шляхтич, проше пане!.. (Ненависно). А нас він що — за своє бидло має? За хулобу? (Погрозився). У-у-у, проклятий! Ось нехай виросту!..

ДІД МИХАЙЛО. Ой, Тарасе, не дають вони тобі вирости. За такі витівки знімуть вони з тебе живцем шкуру...

ТАРАС. Не дамся я!

ДІД МИХАЙЛО. Був і я такий..

ТАРАС. А я не дамся! Втечу з двору, в світ-за-очі подамся, у темні ліси!..

ДІД МИХАЙЛО (зітхнувши). Тікав і я колись. Тікав, дитино, тікав. А як спіймали...

ТАРАС. Тоді, краще, нехай вбивають! Нехай січуть, нехай ріжуть, а я таки не піддамся. Не буду чухати панських п'ят, ні-ні!

ДІД МИХАЙЛО. І в кого ти, Шевченку, такий вдався.

ТАРАС. В кого? Я знаю в кого. Сказати вам? У мого діда Івана. Ще в Кирилівці, ще як живий дідусь був.. О, як він їх ненавидів — отих шляхтичів! (Нишком). Дідусь

казали, божилися мені, що я ще доживу до тих щасливих днів, коли піднімуться невольники...

ДІД МИХАЙЛО. Ану, щить! (Якийсь час дослухається, а потім підбігає до вікна і виглядає на двір). Чи, бува, не пан зявився? Бо щось собаки розгавкалися... Він, трясця його матері, їй-богу, він.

ТАРАС. Так рано?

ДІД МИХАЙЛО. Правда, що рано. (Подався до дверей). Не пошастило, мабуть, шанові.

ТАРАС (оглянувся розгублений по кімнаті, на малюнки). Аж тепер я пропав.

ДІД МИХАЙЛО (затримався коло дверей). А ти збирай, збирай. Отак-о, (Блинувся допомагати хлопцеві). Не оглядайся. Бо застане тебе серед малюнків — сім шкур здере.

ТАРАС. Сім не здере, а одній дістанеться. О, чи ти ба? А за олівці забудь. І фарби ось. (Заходився ховати їх по кишенях). Щоб і сліду ніякого.. А ще картину з Кутузовим треба на місце (Вішає її на стіні).

ДІД МИХАЙЛО. Ох, Тарасе, Тарасе. Скільки тебе бито..

ТАРАС (олягнувшись). Рипнули двері... Тікайте, дідуся.

ДІД МИХАЙЛО. Отакої. (Розгубився). А... а куди ж я тев... Хіба через вікно?

ТАРАС. Я придумав! Через вікно високо. Ставайте за двері, їх не причиняють. Мершій, дідуся...

ДІД МИХАЙЛО. Ой, плакав мій хребет за панським канчуком.

ТАРАС (ставив його за двері). Мовчїть, мовчїть. Він швидко пройде. (Складає малюнки в одну пачку і запахає її собі за пазуху). Готово!

ДІД МИХАЙЛО (виглянувши). Де ж готово?.. А панський портрет стирчить у тебе з кишені. (Висмикнув його і заховався в нпм за двері).

ЯВА VI

В кімнату ввалюється пан Енгельгардт, олягнений у мисливське вбрання, з рижком та рушницею за плечима. Переляканий Тарас завмер і не рушиться з місця.

ЕНГЕЛЬГАРДТ (здивовано). О, ти що це? Отак зустрічаєш свого пана?

ТАРАС (похиливши голову, мовчить).

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Маєш щастя, що твій пан вовка сьогодні вбив. (Скидає з себе на Тарасові руки мисливське приладдя). А вбив би я тільки зайця... (Звалюється на крісло і підставляє Тарасові чобіт). Ну й вовцюгу послав мені бог. Ще з ранку напали на слід. Ха-ха-ха-а! І куди він

ТАРАС. Пошліть мене на стайню... а тільки.. тільки не рвіть.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. А-а?

ТАРАС. Віддайте, пане...

ЕНГЕЛЬГАРДТ (примружив око, приглядається до хлопця, мов його вперше бачить).

ТАРАС. Авжеж. Малюнки мої.

ЕНГЕЛЬГАРДТ (розсміявся). Ну й козачка послав мені бог!

ТАРАС. А козачком... Я.. я вже казав вам. Я козачком не буду. Не буду і все. Я малювати, вчитися хочу!..

ЕНГЕЛЬГАРДТ. О-о? Бач, воно що. Так вам вчитись забажалося? Дивно диво чую я від свого хлопа.

ТАРАС. Так і знайте!

ЕНГЕЛЬГАРДТ (гнівно схопившись з крісла). Мовчати! (Рве на шматки малюнки). На тобі! На тобі! Оце і з тобою, псявіро, буде! (Кидає йому шматками в вічі). Бидло. Хам! (Пройшовся роздратований по кімнаті). Вчитися захотів! Малювати! Та я з тебе... (Спинився перед хлопцем). Гаразд. Тебе вчитимуть. І першим твоїм учителем буде Сидір на стайні. О, він тебе змалює...

ГОЛОС ПАРЧЕВСЬКОГО. Не дрімай, Буркото! Чухай...

ЕНГЕЛЬГАРДТ (наслукується здивований). Мов би з покоїв, а?.. (Заглянув за порт'єру). Що за дідько? (До Тараса). Хто там?

ТАРАС. Панич Парчевський.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Парчевський? У мойому домі? Ні, ти правду говориш? Як же він наважився, а?.. (Вдоволено сміється). Це ж у його лісі я забив сьогодні вовка! Стривай, а що він там робить?

ТАРАС. Спить.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Що? Спить? У моїх покоях ота bestія дозволила собі!.. А хто впустив його?

ТАРАС (понуривши голову). Я.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Ідіот! Ніхто з Парчевських не переступав досі порога мого дому, а ти...

За дверей виступив дід Михайло.

ДІД МИХАЙЛО. Я все скажу, я все.. ласкавий пане.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Диви. Здурів старий. За двері ховається... Підслухувати здумав чи що?

ДІД МИХАЙЛО (низько вклонившись). Та боронь боже! Не думав я такого. От свят бог. Це я тее... панича Парчевського привів.

сердешний, не кидався від нас! А я крикнув егерям — гнати! Забігти справа, зліва, охопити яр, вигнати його з лісу! В поле, в поле, псявіру! (Зітхнувши). Жаль тільки собаку. Найкращого гончака розірвав вовцюра. А? Чого ти там сопеш?

Тарас мовчки скинув один чобіт, взявся за другий, — нахилився, потяг... І враз із його пазухи випала й розсипалась по підлозі вся пачка малюнків. Тарас випустив з рук чобіт і всім тілом подався злякано назад.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Що це значить? Ну? кого я питаю? Знову малював, га? Малював, питаю?!

ТАРАС (понуривши голову). Малював.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Мерзотник. А я тобі що казав?.. Мало тебе сікли за цю мазанину? Подай туфлі!

ТАРАС (метнувся за туфлями і нерішуче спинився перед паном).

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Ну? Чи тебе, псявіро, просити маю?

ТАРАС (став на коліно, нахилився і почав обережно надівати панові туфлі).

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Тепер подай оте з підлоги.

ТАРАС (підняв один малюнок і простяг його панові).

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Усі подай.

ТАРАС (зібрав їх до купи і одною пачкою підніс Енгельгардтові).

ЕНГЕЛЬГАРДТ (перебирає їх недбало і спиняється на одному з малюнків). О-о? (Глянув на хлопця, хоч і суворо, прете, з приемним здивованням). Ти, лайдаку, справді з хистом. Тільки чого в тебе ця дама так лукаво посміхається?

ТАРАС. Це матір божа.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Матір божа? Бачиш, дай хлопці фарби — він і святу діву оберне в... кат зна що.

ТАРАС. А хіба святій діві не вільно сміятися?

ЕНГЕЛЬГАРДТ (нахмурився). Що?!

ТАРАС (не витримав його погляду і поступився злякано назад). Я ж думав, що можна.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Боги не сміються, дурню. Боги не подібні до тебе. Та й взагалі... Сьогодні ти з божої діви поглумився, а завтра із свого пана здумаєш... Твоє діло — отам, під дверима стояти! (Намірився розірвати малюнки).

ТАРАС (з болем у голосі). Не рвіть!

ЕНГЕЛЬГАРДТ (видивився здивований на хлопця).
Що?

ТАРАС. Не рвіть, кажу.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Це ти мені кажеш?

ЕНГЕЛЬГАРДТ (скинув здивовано очима). В мене? Уперше чую.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Пшепрашам. Я добре знаю, що мій коваль, двоє стельмахів і ще кілька хлопів переховуються у вас.

ЕНГЕЛЬГАРД. Ви б, краще, взулися.

ПАРЧЕВСЬКИЙ (оглянувши свої ноги). А? Буркото, песій сину, ти куди дивився? (сідає в крісло і підставляє йому ногу. До господаря). А на вас, пане Енгельгардте, я буду жалітися повітовому маршалку.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Жалітися? (Зареготав). Прошу, жалійтеся. Жалійтеся, що я ваших людей перемаблюю, що сьогодні полював у ваших лісах... А покищо — маю честь відкланятися. (Повернувся і демонстративно гордо пішов углиб покоїв).

ПАРЧЕВСЬКИЙ (підскачив, мов ужалений). Буркото, плащ!

БУРКОТА (метнувся з плащем до нього, подає капелюх, потім стек).

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Я естем шляхтич, я не дозволяю, проше пана! Буркото, за мною!. (Гоноровитий і кумедний, пішов, пирсаючи зі злості).

ТАРАС (аж покотився зо сміху, потім, взявшись у боки, передражняє панича). Я не дозволяю, я естем шляхтич, проше пана!..

ЯВА VIII

В кімнату просунулась дідова голова.

ДІД МИХАЙЛО. Ти сам?

ТАРАС. Дідусю! (Кидається до нього, обнімає, горнеться). Спасибі вам, дідусю. Врятували мене..

ДІД МИХАЙЛО. Сьогодні врятував, а завтра — то хто й зна, чи вдасться. (Оглянувшись боязко). Ось твій малюнок. (Виймає його зза пазухи). Хотів закинути...

ТАРАС. Ні-ні, дідусю. Хоч цей збережу... Вачите. (Показав на підлогу.) Усе тут. Порвав, проклятий. А краще б він мене на стайню послав...

ДІД МИХАЙЛО (зітхнувши). Ех, невільницька наша доля... А може б ти, справді, покинув це діло?

ТАРАС. Малювати? Щоб я покинув?... Ні-ні, дідусю. І не кажіть. Не буде цього. Не буде! Я малюватиму! Хібащо руки зв'яжуть мені... Та й тоді.., (Гнівню, звертаючись услід Енгельгардтові). Та й тоді я не скорюся тобі, пане! Не скорюся, ні!

(Завіса)

ЕНГЕЛЬГАРДТ (грюкнучи гнівно стільцем). Так це ти, псявіро?!

ДІД МИХАЙЛО. Я, я, мій пане. Мене й карайте. (Перекривляє Парчевського). Я, каже, уродзони шляхтич, веде, каже, до свого пана, бо тее...

ЕНГЕЛЬГАРДТ. А що йому в нас треба?

ДІД МИХАЙЛО. За своїми людьми мов би то...

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Он воно що!

ДІД МИХАЙЛО. Мені його козачок сказав.

ЕНГЕЛЬГАРДТ (Замислився). Провюхав сучий син. (Пройшовся по кімнаті). Так с... А знаєш що, діду? Миттю збігай у двір і скажи економові, щоб у надійне місце, вачовав Парчевського людей.

ДІД МИХАЙЛО. Добре, пане. (Вийшов).

ЕНГЕЛЬГАРДТ (проходжучись). Молоде щеня має добрий нюх. Вже й на слід надибало, проше пана. Ну, що ж, — годував би ти краще своїх людей... (До Тараса). Подай люльку.

ТАРАС (метнувся до люльки, що висіла металеко від пана на стіні, і подав її).

ЯВА VII

З покоїв виходить заспаний Парчевський, за ним, несучи його штиблети, ступає навшпиньках його козачок.

ПАРЧЕВСЬКИЙ (протираючи очі. Коли не помиляюся... вельможний пан Енгельгардт?

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Так, проше пана.

ПАРЧЕВСЬКИЙ (шаркнув елегантно ногою). Ваш сусіда — Сізімунд Парчевський.

ЕНГЕЛЬГАРДТ (вдає здивованого). А-а? Пан Парчевський? Прошу, сідайте. Радий вас бачити.

ПАРЧЕВСЬКИЙ. По смерті мого батька...

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Ваш батько був дурень. Він усе своє життя змагався зі мною. Суди — пересуди, комісії, скарги...

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Я не збирався йти слідами мого батька.

ЕНГЕЛЬГАРДТ. Щоб пак. Йти слідами такого батька... О, йому дорого обійшлася війна зі мною. Я офіцер, я не знаю милосердя. І коли хтось стане мені поперек дороги!...

ПАРЧЕВСЬКИЙ. Це гірко чути, проше пана. Ми ж поляки, родовиті шляхтичі, то мусили б триматися гурту серед цього...

ЕНГЕЛЬГАРДТ (холодно). Чим можу служити? (Розвалився недбало у кріслі, смокче люльку).

ПАРЧЕВСЬКИЙ (розгубився спершу). У-у... у вас мої люди.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ Й ЧИТАЙТЕ

ОДИНОКУ УКРАЇНСЬКУ РОБІТНИЧУ ЩОДЕННУ
ГАЗЕТУ В СПОЛУЧЕНИХ ДЕРЖАВАХ АМЕРИКИ—

Українські Щоденні Вісті

що виходить кожного дня в тижні і в неділю

“Українські Щоденні Вісті” присвячені інтересам
трудового народу і видаються в дусі міжнародної
робітничої солідарності;

Подають українському робітництву в Америці всі
важливі новини з суспільного і політичного життя
всіх країн світу;

Інформують українську іміграцію в Америці і Ка-
наді про життя й відносини в рідному краю, на
всіх просторах української землі;

Містять популярні статті з усіх галузів знання і
життя та описують змагання робітничого класу за
краще майбутнє;

Дають популярні статті з усіх галузів знання і
нові твори українських робітничих письменників
і поетів.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

ПЕРЕДПЛАТА:	SUBSCRIPTION
Сп. Держави і Канада	United States & Canada
На рік \$7.00	One year \$7.00
На шість місяців \$3.50	Six months \$3.50
На три місяці .. \$2.00	Three months \$2.00
Поодиноке число 3 ц.	Single copy 3c
В Європу на рік \$9.00	Europe 1 year \$9.00

НЕДІЛЬНЕ ВИДАННЯ	SUNDAY ISSUE
На рік \$2.00	One year \$2.00
На шість місяців \$1.25	Six months \$1.25
Поодиноке число 5 ц.	Single copy 5c
В Європу на рік \$3.00	Europe 1 year \$3.00

The Ukrainian Daily News

85 East 4th Street,

New York, N. Y.